

OSMAN-KAPETANOVA MEDRESA I NJEN ZNAČAJ ZA KADILUK GRAČANICA U PERIODU OD 1800. DO 1945. GODINE

Mersed ŠABANOVIĆ

UDK 373.5.014.521:28(497.6 Gračanica)“1800/1945”

SAŽETAK: Osman-kapetanova medresa je u različitim formama i oblicima djelovala i funkcionisala u Gračanici u periodu od 1800. do 1947. godine. Ova medresa je predstavljala glavnu vjersko-obrazovnu instituciju gračaničkog kadiluka. To je bila ustanova koja je obrazovala i odgojila veliki broj učenika i koja je predstavljala intelektualno, vjersko i kulturno središte ovog kadiluka. Medresu je osnovao Osman-kapetan Gradašćević, otac čuvenog Husein-kapetana Gradašćevića. Osman-kapetan je iza sebe ostavio veliki imetak iz kojeg se finansirao rad i djelovanje medrese, od njenog osnivanja pa sve do gašenja ove ustanove. Osman-kapetanova medresa je doživjela sudbinu svih medresa u Bosni i Hercegovini tog vremena. Sve reforme nastave koje su provedene u ostalim medresama u Bosni i Hercegovinu, provedene su i u Osman-kapetanovoj medresi. Reforme su izvršene u cilju poboljšanja znanja učenika, podizanja kvaliteta nastave i praćenja suvremenih trendova u školstvu. Učenici su završavali medresu i pripremali se da stupe u vjersku službu u svojstvu imama i muallima u raznim mjestima gračaničkog kadiluka a i šire. Svršenici ove medrese su sticali zavidan nivo obrazovanja te su nastavljali školovanje na višim školama u Bosni i Hercegovini, kao i u Istanbulu. Veliki broj učenika medrese nakon završetka školovanja obnašao je funkcije muderisa, kadija, muftija, šerijatskih sudija a jedan broj njih prihvata se zanatskog posla ili poljoprivrednih djelatnosti. U periodu rada Osman-kapetanove medrese, kroz ovu odgojno-obrazovnu ustanovu prošlo je jako mnogo istaknutih muderisa. Svi oni su na neki način ostavili trajan pečat na rad i djelovanje ove institucije. Uvažavajući svetost i autoritet učiteljskog poziva oni su nastojali opravdati svoj angažman i ponuditi najkvalitetnije znanje svojim učenicima i osposobiti ih za vjersku službu te dalje školovanje. Osman-kapetanova medresa sagrađena je u pseudo-maurskom stilu i predstavlja tipičan primjer arhitekture austro-ugarskog perioda. Medresa u Gračanici je tokom povijesti opravdala svoje postojanje i ispunila cilj koji joj je zavještao njen osnivač i vakif. Ona predstavlja simbol i ponos cijelog gračaničkog kraja i ovog dijela Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Osman-kapetanova medresa, Gračanički kadiluk, vjersko-prosvjetna emancipacija, intelektualno-religijsko središte, odgojno-obrazovni rad.

Uvod

Osman-kapetanova medresa je odgojno-obrazovna ustanova koja je uveliko doprinosila vjerskoj, kulturnoj i društvenoj emancipaciji stanovništva Gračaničkog kadiluka u periodu od 1800. do 1947. godine. Evaluacija i

valorizacija društveno-historijskog konteksta u kom je nastala i djelovala Osman-kapetanova medresa i njenog uticaja na duhovna, intelektualna, kulturološka, sociološka i druga zbivanja u Gračaničkom kadiluku tog vremena, predstavlja važan korak

u pravcu otkrivanja i prezentiranja značajnih momenata u intelektualnoj, društvenoj, kulturološkoj i duhovnoj povijesti ovog regiona kao i cjelokupne Bosne i Hercegovine. Ovim istraživanjem želimo prikazati historijsko-društvene prilike

u Gračaničkom kadiluku i Bosni i Hercegovini, stanje muslimanskog školstva u tom vremenu, muderise ove medrese, uspjehe pojedinih svršenika medrese i dr.

Nema puno istraživačkih radova koji su se bavili temom Osman-kapetanove medrese u Gračanici. Ova medresa predstavlja veoma vrijednu odgojno-obrazovnu ustanovu i spominje se u djelima koja tretiraju muslimansko školstvo za vrijeme Osmanlija i u periodu Austro-Ugarske do vremena nakon Drugog svjetskog rata. Osman-kapetanova medresa je bila predmet istraživanja jednog broja mlađih istraživača koji vode porijeklo iz tog područja. Značajan broj autora iz tog područja je pisao na temu Osman-kapetanove medrese i svoje radove objavljivao u časopisima kulturne historije Gračanice i okoline. Uglavnom su obrađivane teme kao što su: Najveći vakifi Gračanice i okoline, Vakufko-mearifsko povjerenstvo Gračanice, školstvo u Gračanici za vrijeme Osmanlija i Austro-Ugarske itd.

Rad predstavlja Osman-kapetanovu medresu, odnosno ključne rezultate istraživanja. Rad je podijeljen u nekoliko poglavlja. Predstavljene su historijsko-geografske odlike Gračanice i okoline, kao i historijsko-društvene prilike vremena kada je medresa nastala. Predstavljene su biografije svih muderisa od nastanka medrese do njenog gašenja. Veoma važan dio istraživanja, koji je predstavljen u ovom dijelu jeste analiza života najistaknutijih svršenika Osman-kapetanove medrese. U ovom dijelu smo ukazali na doprinos Osman-kapetanove medrese u razvoju Gračaničkog kadiluka i uticaj ove institucije u daljem profiliranju i angažmanu svršenika ove medrese. Analiziran je i prikazan nastavni plan i program rada medrese sa svim reformama. Izvršena je usporedba nastavnog plana Osman-kapetanove medrese sa nastavnim planovima ostalih medresa u Bosni i Hercegovini. Kroz ovaj rad predstavljena je gradnja i rekonstrukcija samog objekta medrese, kao i stanje u kojem

se danas nalazi i funkcija koju ima u suvremenim kretanjima.

Rad ima za cilj predstaviti i sačuvati od zaborava, jednu, veoma značajnu islamsku odgojno-obrazovnu ustanovu za Gračanički kadiluk i ukazati na njen značaj i ulogu u sveukupnoj društvenoj, kulturnoj, duhovnoj i civilizacijskoj emancipaciji ljudi ovog područja.

1. Osman-kapetanova medresa kao institucija vjerskog obrazovanja i njen značaj za kadiluk Gračanica za period od 1800. do 1945. godine

1.1. Historijski i geografski prikaz Gračanice i okoline

Gračanička općina zahvata prostor donjeg toka rijeke Spreče te dijelove planina Ozrena i Trebave. Graniči se sa općinama Gradačac na sjeveru, Srebrenik na istoku, Lukavac na jugoistoku te Doboj na zapadu.

Gračanica se prvi put spominje u osmanskim izvorima od 1528. godine kao selo Gračanica u nahiji Soko, u kome se nalazi rudnik željeza. (Kulenović, 1994:7)

Porijeklo naziva Gračanica po mnogim autorima je naziv za srednjovjekovno utvrđenje u selu Sokolu. Naziv grada u Sokolu prenio se na današnju Gračanicu a potekao je od riječi "Graždanica" kao izvedenica od stare slavenske riječi "gražd" (grad) dodavanjem uobičajenog nastavka u našem jeziku. Krajem srednjeg vijeka ovo naselje je imalo naziv Gradčanica i postojalo je kroz čitav turski period. (Tihić, Hamzić, 1988:13)

U doba srednjovjekovne bosanske države, kraljevski grad Soko, nedaleko od Gračanice imao je izuzetno važnu ulogu u odnosima između bosanske kraljevske dinastije Kotromanića i dinastije mađarskih kraljeva i krupnih feudalaca sjeverno od Save.

Između ostalih, to dokazuje i jedna latinska isprava u obliku darovnice ili vjenčanog ugovora, kojeg su 2. juna 1429. godine potpisali knez Radivoj Ostojić, sin bosanskog kralja

Stjepana Ostoje i brat budućeg kralja srednjovjekovne Bosne Stjepana Tomaša, s jedne, i Nikola Velički, ugarski velikodostojnik iz Slavonije, s druge strane. Taj srednjovjekovni pravni akt, do sada je najstariji pisani trag iz prošlosti gračaničkog kraja, po kojem je i utemeljen Dan općine Gračanica, 2. juni. (Kulenović, 1994:8)

1572. godine Gračanica dobiva statut kadiluka u Osmanskoj državi.

Procvat doživljava krajem 17. stoljeća, u doba Ahmed paše Budimlije, koji je izgradio čaršijsku džamiju, hamam (javno kupatilo) i sahat kulu – prepoznatljivo obilježje gračaničke čaršije i danas.

U doba austrougarske vladavine Gračanica poprima sve odlike modernog grada. Gračanica dobija svoju prvu upravu i sve institucije koje karakterišu jedan moderan grad. Prvi Bošnjak, gradonačelnik Gračanice modernog doba je bio Atif ef. Bahtijarević. Sjedište Kotarske uprave je bilo u zgradi Konak¹ koja je izgrađena 1900. godine.

Gradska uprava grada Gračanice dobija i svoj prvi pečat.

U vrijeme austrougarske vladavine počinje i nagli razvoj grada Gračanice i njegovo povezivanje sa ostalim dijelovima Bosne putem željeznica i modernijih puteva.

Između dva svjetska rata, Gračanica je uveliko imala obilježja grada koji je imao svoje uspone i padove. U tom periodu Gračanica je bila značajno trgovačko središte sreza.

1.2. Period i stanje u Gračanici prije izgradnje Osman-kapetanove medrese

Prema historijskim izvorima današnji prostor općine Gračanice pada pod osmansku vlast između 1512. i 1520. godine. Status kasabe dobiva 1548. godine dok status kadiluka koji je obuhvatao prostor između rijeka Save, Bosne, Spreče i Tinje dobiva 1572. godine.

Počeci razvoja gračaničke čaršije vežu se za ime Ahmed-paše Budimlije koji je krajem 17. i početkom

¹ Danas sjedište organa uprave općine Gračanica.

18. stoljeća izgradio gradsku džamiju (Ahmed pašina džamija), sahat kulu i hamam. Osnovao je i mekteb kao i neke druge javne ustanove. (Suljkić, Hamzić, 2005:57)

Pouzđano se ne zna da li je u vrijeme velikog Ahmed-paše Budimlije u Gračanici postojala medresa. Pretpostavlja se da je gračanički kadiluk po uzoru na ostale kadiluke u Bosni i Hercegovini imao obrazovne ustanove višeg ranga od mekteba. Jedan broj historičara smatra da je prva medresa u Gračanici sagrađena između 1548. godine i 1572. godine, ili nešto kasnije. (Suljkić, Hamzić, 2005:57)

Pouzđane informacije o postojanju medrese u Gračanici nalazimo u Vakfiji Hadži Halil-efendije Trepanića iz 1763. godine. Hadži Halil ef. Trepanić bio je učen čovjek i muderis koji je službovao u raznim krajevima kadiluka Gračanica da bi u poznim godinama došao u Gračanicu. Izgradio je džamiju i uz nju smjestio biblioteku. Iz njegove vakufname moguće je saznati mnoge pojedinosti o gračaničkim džamijama, biblioteci te o medresi. U njegovoj vakufnami između ostalog stoji: *“Ako dođe trećina mog imetka, neka se sagrađi medresa od 7-8 prostorija u mahali koja je blizu džamije ili neka se u bašči Munla Husejna otkupi parče-dva zemljišta za tu zgradu.”* (Hadžijamaković, 1984:316)

Ova vakufnama je najbolji dokaz o postojanju medrese u Gračanici ali na temelju nje se s pouzđanošću ne može zaključiti da li je ranije u Gračanici postojala neka medresa. Ovaj dokument ukazuje na izgradnju sasvim nove medrese ili ponovnu gradnju na starim temeljima.

Ovu je vakufnamu 1773. godine u originalu prepisao Abdul Vehab Karahodža, potomak čuvenih karahodža iz Žepča. Također, on je bio jedan od prvih poznatih muderisa u Gračanici nakon Hadži Halil-efendije Trepanića.

1.3. Preduslovi za izgradnju Osman-kapetanove medrese

Osman-kapetan Gradašević je značajna ličnost za Gračanički kadiluk i šire. On je ostavio ogroman trag u povijesti pomažući izgradnju

Gračanice, gračaničke čaršije, te Gradačca i njegove okoline. Osman-kapetan Gradašević je otac čuvenog Husein-kapetana Gradaševića i Murat-kapetana Gradaševića.

Otac i sin, Osman i Murat Gradašević su uvakufili u Gračanici, Gradačcu i još nekim mjestima značajna dobra kao što su: zemljišta, zgrade, dućane kao i neka druga dobra namijenjena za održavanje medresa, džamija kao i drugih vjerskih objekata u Gračanici, Gradačcu i Modriči.

Vakufname Gradaševića, koje su samo djelimično sačuvane, predstavljaju prvorazredni historijskih dokument o historiji Gračanice, Gradačca i njihove okoline.

1.3.1. Vakufnama

Osman-kapetana Gradaševića

Vakufname Osman i Murat-kapetana Gradaševića obiluju nizom podataka i detalja koji mogu upotpuniti saznanja o prošlosti Gračanice i njene okoline. Vakufname ove dvojice velikana mogu poslužiti kao izvor i građa za naučna istraživanja prošlosti Gračanice, bošnjačke kulture ovih prostora i načina finansiranja rada pojedinih institucija kao što je bila Osman-kapetanova medresa u Gračanici. Vakufname su pisane na turskom jeziku a prijevod istih izvršio je Alija Bejtić.² U vakufnamama su nabrojani svi vakufi i dobra koja ostavljaju ovi vakifi. U vakufnamama je jasno precizirano na koji način i u koju svrhu će se trošiti novac od izdavanja vakufa. Nabrojani su svi oni koji će se finansirati iz ovog vakufa sa određenim iznosom mjesečne ili godišnje naknade. Vakufname sadrže pečat i potpis kadije kadiluka Gračanica koji je legalizirao ove vakufname. U vakufnami navedeni su i svjedoci ovog čina.

Spomenute vakufname u originalu se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

1.4. Gradnja i rekonstrukcije Osman-kapetanove medrese

Tačan datum izgradnje Osman-kapetanove medrese nije poznat. Prvo spominjanje ove medrese zabilježeno je u vakufnami Osman-kapetana Gradaševića. Sagrađena je preko puta Ahmed-pašine džamije, a izvjesno je da je podigao Osman-kapetan Gradašević zbog čega je i dobila ime po njemu.

Objekt Osman-kapetanove medrese je posjedovao sobe za softe, prostorije za muderise, te dvije učionice. Prvobitna zgrada Osman-kapetanove medrese se nalazila na istom mjestu gdje se nalazi i danas. U dvorištu medrese izgrađen je šadrvan, oko kojeg su se nalazile česme. Šadrvan i česme su bili izgrađeni u islamskom stilu gradnje. Za finansiranje rada ove medrese Osman-kapetan Gradašević je na datum deseti avgust 1800. godine uvakufio jedan han, više dućana u čaršiji, mlin “Kapetanuša” te nekoliko parcela zemljišta u okolini Gračanice. (Šaković, 2005:74)

Važno je napomenuti da se veoma brzo, nekih 10 godina od izgradnje Osman-kapetanove medrese, gradi i Murat-kapetanova medresa neposredno u njenoj blizini. Murat-kapetanova medresa je također bila na sprat. U prizemlju je bilo osam dućana, a na spratu su se nalazile sobe za softe te dvije učionice. Finansirana je vakufom Murat-kapetana Gradaševića koji je uvakufio spomenutih osam dućana i trinaest parcela u okolini Gračanice.

Osman-kapetanova medresa je nakon osamdeset godina rada dosta oštećena i devastirana. Zbog toga se 1888. godine pokreće gradnja nove zgrade medrese, a koja je sagrađena uz pomoć domicilnog stanovništva. Nova medresa je prizemna građevina, izgrađena u pseudo-maurskom stilu. Sadržavala je osamnaest prostorija, veliku dershenu i muderisku sobu za redovna predavanja.

za zaštitu spomenika kulture (1966.-1977.) dao je značajan doprinos zaštiti spomenika. Izvršio je prijepis i prijevod mnogih dokumenata i vakufnama s turskog jezika.

² Alija Bejtić (1920.-1981.) Najveći dio radnog vijeka proveo je u radu na zaštiti i konzerviranju spomenika kulture. Obavljajući dužnost direktora Gradskog zavoda

U spomenutih osamnaest prostora bili su smješteni učenici medrese. Zbog sve većeg broja učenika 1906. godine je podignut i sprat kako bi se prostorno obezbjedili uslovi za učenike i njihov smještaj. U ovom periodu pored učenika iz sjeveroistočne Bosne u medresu su dolazili i učenici iz Krajine, Hercegovine i drugih dijelova Bosne i Hercegovine.

Osman-kapetanova medresa je nakon Drugog svjetskog rata, deset godina bila pod zakupom da bi kasnije bila nacionalizirana. Dugo vremena se u njoj nalazila Gradska biblioteka i Dom kulture. Objekt je 1988. i 1989. godine detaljno renoviran uz pomoć sredstava Mjesne zajednice Gračanica i dobrovoljnih priloga stanovnika općine Gračanica.

Odlukom Skupštine opštine Gračanica 1991. godine Osman-kapetanova medresa je vraćena u posjed Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Danas je u njoj aktivna dershana, koja se koristi kao prostor za predavanja vjerske uleme i aktivna je biblioteka.

1.4.1. Zgrada i stil gradnje

Osman-kapetanove medrese

Nova zgrada Osman-kapetanove medrese je sagrađena 1888. godine u pseudomaurskom stilu. Ovaj stil gradnje karakterističan je za helenističko-seldžučku i osmansku umjetnost gradnje. Austrougarska je u Bosni i Hercegovini preuzela i nastavila ovaj stil gradnje. Značajan je broj građevina iz Austro-Ugarskog perioda koje su izgrađene u ovom stilu.

Pseudomaurski stil može se smatrati eksperimentalnim stilom, te je nastao kao kontraprodukt secesijskog stila gradnje koji je također nastao u ovom vremenu. Za razliku od secesije ovaj stil gradnje baziran je na historicizmu, te se može smatrati početkom procesa renesanse krajem 15. stoljeća, a koji je trajao sve do pojave moderne i postmoderne. (Kurto, 1998:33)

Prva zgrada medrese koja je izgrađena 1800. godine u cijelosti je sagrađena od drveta. Većina historičara smatra da je medresu izgradio

isti arhitekt koji je sagrađio sahat kulu i konak u Gračanici. Medresa je imala unutrašnje dvorište i šadrvan. Također, imala je nadstrešnicu umjesto trijema. U osnovi je ličila na današnju zgradu medrese.

Nova gradnja od 1888. godine donijela je i novi materijal gradnje. Zgrada je sazidana od kamena i cigle. Medresa je u obliku slova "U". Ovaj oblik medresa je specifičan za osmanski tip ovih građevina.

Ispred medrese je bilo izgrađeno prelijepo dvorište koje je okrenuto prema ulici kojom se dolazilo do zgrade medrese. U dvorištu se nalazio šadrvan sa česmom i vodom. Voda je bila dovedena iz naselja Drafnići. Šadrvan je pored estetske dimenzije, dvorištu medrese davao poseban akcenat, te je imao i funkcionalnu ulogu, jer je korišten kao abdesthana.

Zgrada medrese je imala osamnaest soba sa jednom velikom učionicom, koja se zvala dershana, te jednom manjom učionicom koja je služila za predavanje.

Velika učionica ili dershana bila je korištena za velika skupna predavanja i prostor u kojem su se sastajali mjesni sastanci, tadašnja ulema, te gradska uprava.

Osamnaest ostalih prostorija je korišteno za smještaj učenika. Zbog sve većeg priliva i zainteresovanosti učenika za upis i školovanje u ovoj medresi, 1906. godine izgrađen je sprat na prizemnoj zgradi kako bi se mogle zadovoljiti potrebe smještaja učenika.

1.5. Poznati muderisi

Osman-kapetanove medrese

Prvi muderis gračaničke medrese bio je Hadži Halil-efendija Trepanić. Njegov doprinos počecima rada ove medrese je neizmjeran. Ostavio je iza sebe vakuf za potrebe rada medrese. Osnovao je i biblioteku koja je bila smještena u džamiji u mahali Trepanići.³ 1763. godine piše vakufnamu u kojoj zavještaje svoj vakuf. Iz spomenute vakufname mogu se doznati pojedinosti o osnivanju biblioteke, njenim knjigama i rukopisima, džamijama, mektebima, značajnim ličnostima i o medresi.

Nasljednik Hadži Halil-efendije Trepanića bio je Abdul Vehab Karahodža. Čovjek koji je također dao veliki doprinos prvobitnom razvoju medrese, ali u mnogo većoj mjeri uticao je na razvoj biblioteke koja je ostala iza njega. (Suljić, Hamzić, 2005:58)

Abdul Vehaba Karahodžu naslijedili su sljedeći muderisi. Bili su to Mustafa-efendija, Hasan-efendija i Osman-efendija. Sva trojica spomenutih muderisa su službovali u ovoj medresi do polovine 19. stoljeća. (Suljić, Hamzić, 2005:59)

Iza njih na službovanje u Osman-kapetanovu medresu dolazi Muhamed-efendija Piskavica. Efendija Piskavica se pored muderiskog i predavačkog poziva bavio i prepisivanjem Kur'ana.

Pomenutog efendiju Piskavicu naslijedio je Hasan-efendija Nurkić, rodom iz sela Vranovići, općina Gračanica. Navodi se da je Hasan-efendija Nurkić za vrijeme službovanja u medresi otišao na hadždž te je na tom putu preselio.

Nakon efendije Nurkića za muderisa Osman-kapetanove medrese je postavljen Osman-efendija Avdić. Efendija Alić je rodom iz mahale Drafnići, općina Gračanica. Nakon izvjesnog vremena efendija Alić odlazi na službovanje kao imam na područje općine Zvornik. Tom prilikom su u Zvornik zajedno s njim otišli i neki njegovi učenici koji će nastaviti školovanje pred njim ali na drugoj lokaciji. Između ostalih u Zvornik su otišli hafiz Hasan-efendija koji je bio sin muderisa Nurkića, Ališan Bešlagić te drugi. Mudervis Avdić se iznenada razbolio i umro veoma brzo. Poznato je da se nikada nije ženio. Ukopan je u haremu Namazđah džamije u Zvorniku. Pred smrt je ostavio oporuku da se iz njegovih sredstava omogući povratak učenika koji su s njim došli u Zvornik. Učenici su se vratili, te su nastavili školovanje u Osman-kapetanovoj medresi pred novim muderisom. (Suljić, Hamzić, 2005:60)

³ Hadži Halil-efendija Trepanić je svojim sredstvima dao izgraditi džamiju u mahali Trepanić

Muderisa Avdića nasljeđuje Osman-efendija Mulaibrahimović, koji je bio muderis i u Novoj medresi. Mulaibrahimović je rodom iz sela Biberovo polje, općina Gradačac. Na mjestu muderisa ostaje do smrti 1900. godine

Mulaibrahimovića u Novoj medresi naslijedio je Muhamed-efendija Mulavdić, rodom iz sela Čekanići, općina Srebrenik. Bio je poznat po nadimku Čekanićak zbog mjesta iz kojeg je došao. Nakon nekog vremena odlazi u Brčko na mjesto upravitelja ruždije.

1900. godine dužnost muderisa u Osman-kapetanovoj medresi preuzeo je Mehmed Teufik-efendija Okić. Za vrijeme njegovog službovanja Osman-kapetanova medresa je postala poznata i priznata širom Bosne i Hercegovine. U njegovom mandatu znatno se povećao broj učenika u medresi.

Nakon odlaska muderisa Okića u Sarajevo za člana Uleme medžliisa, njegovo mjesto je zauzeo hafiz Mustafa-efendija Šiljić. Efendija Šiljić je rodom iz Lukavice, općina Gračanica. Muderis hafiz efendija Šiljić je radio u medresi sve do njenog zatvaranja i prestanka rada. (Suljić, Hamzić, 2005:61)

Svi muderisi Osman-kapetanove medrese školovali su se u Istanbulu, gdje su stekli ogromno znanje koje su prenosili na svoje učenike.

Hafiz Mehmed Teufik-efendija Okić i hafiz Mustafa-efendija Šiljić su, također, završili Kiraet-Vudžuh⁴ pred najpoznatijim istanbulskim učenicima tog vremena.

1.5.1. Hadži Halil-efendija Trepanić

Hadži Halil-efendija Trepanić Gračanlija zvani Dreno rođen je na području općine Gračanica. Bio je sin Ahmedov, a unuk Sulejmanov što se može ustanoviti na osnovu njegovih potpisa na dokumentima iz tog perioda. Nije poznat tačan datum njegovog rođenja ali se pretpostavlja

da je rođen početkom osamnaestog ili krajem devetnaestog stoljeća. Teško je s pouzdanosti utvrditi gdje se Hadži Halil školovao ali se pretpostavlja da je mekteb završio u Gračanici, a školovanje nastavio u Gazi Husrev-begovoj medresi ili u medresi u Gračanici.

Jedno vrijeme je radio kao katib sudnice u Beogradu što se može zaključiti na osnovu njegovog prijepisa djela *“Isfaranijeve rasprava o derogaciji iz Kur’ana”* iz 1744. godine gdje je potpisan kao *“Halil Bosnevi katib sudnice u Beogradu”*. (Šaković, 2004:29)

Odmah nakon 1756. godine prelazi u Carsku medresu u Beogradu gdje radi kao muderis. Inače, Carska medresa je osnovana 1739. godine.

1756. godine efendija Trepanić je obavio hadždž nakon čega se uvijek potpisuje kao *“Hadži Halil efendi el-Gradčanićevi, muderis na Šabrijari (Carskoj) medresi u Darul-džihadu (mjestu borbe i ratova) Beogradu...”* (Šaković, 2004:29)

Hadži Halil Trepanić nakon toga se iz Beograda vraća u Gračanicu. On je odmah po dolasku u Gračanicu osnovao biblioteku koja je bila smještena u mahali Trepanići u istoimenoj džamiji.

Svoju vakufnamu Hadži Halil-efendija napisao je pet godina nakon povratka sa hadža, odnosno u mjesecu septembru 1763. godine. Vakufnama nije sačuvana u originalu ali je prijepis vakufname izvršio Abdul Vehab Karahodža. Prijepis je izvršio 1769. godine kada je radio kao muderis gračaničke medrese.

Rukopis koji je sačinio Abdul Vehab Karahodža ima sto trideset osam stranica, formata 21 x 14. Povez je od kože. Medžmu’a⁵ sadrži mnoštvo pjesama na arapskom i turskom jeziku, odlomke iz Đulistana⁶ i drugih djela klasične perzijske književnosti, zatim razne dove, hadise, bilješke iz područja fikha, akaida, te iz drugih islamskih oblasti. Vakufnama

također sadrži razne dokumente, komentare, izjave, citate i sl.

Hadži Halil-efendija je bio jako pobožan i obrazovan čovjek. Posebno je cijenjen kao veliki poznavalac fikha i nasljednog prava.

Iz njegove vakufname te drugih djela može se zaključiti da su mu davali titulu šejha. Ovu titulu su nosili istaknuti učenjaci tog vremena ili šejhovi tarikatskih redova na osnovu čega se može zaključiti da je Halil-efendija bio pročelnik nekog od sufijjskih redova u Beogradu ili Gračanici.

Hadži Halil-efendija je, također, bio veoma obziran prema široj društvenoj zajednici. Veliki dio imetka trošio je na siromašne i pomagao različite slojeve ljudi. Svoj vakuf je ostavio na upravljanje muteveliji i svojim potomcima.

Pretpostavlja se da je Hadži Halil-efendija umro u Gračanici gdje je i ukopan. Prema mišljenju Mehmeda Handžića ukopan je u haremu Pervane džamije. Međutim, nišan sa vidljivim natpisom ne postoji u spomenutom haremu što se može pripisati rušenju džamije i ratnim dešavanjima u Bosni i Hercegovini.

Međutim, jedan broj historičara smatra da je Hadži Halil-efendija umro i ukopan u Beogradu. (Šaković, 2004:34)

1.5.2. Abdul Vehab Karahodža

Poznata ulemanska porodica Karahodža potiče iz Žepča. To je porodica koja je dala veliki broj istaknutih alima. Jedan od njih je i Abdul Vehab Karahodža. Muderis Karahodža je bio približno istih godina kao i Hadži Halil-efendija.

Radio je kao imam džamije Ferhadije u Banja Luci i muderis istoimene medrese u tom gradu.

Bio je veoma obrazovan, učen čovjek i volio je pjesništvo. Napisao je poznatu bošnjačku pjesmu od četrnaest strofa pod naslovom *“Bošnjačka”*. Sve svoje pjesme je pisao pod pseudonimom *“Vehbi”*.

⁴ Kiraet-Vudžuh ili Kiraeti seb’a – sedam priznatih varijanti ili vedžhova učenja Kur’ana.

⁵ Medžmu’a u doslovnom prijevodu sa

arapskog jezika znači zbornik, zbirka, kolekcija dok u praktičnom smislu podrazumjeva osobnu bilježnicu raznovrsnog sadržaja.

⁶ Đulistan je jedno od najpoznatijih djela perzijske književnosti autora Saadi El-Širazija. Pisan je mješavinom proze i stiha.

Od 1769. godine radi kao muderis u medresi. Naslijedio je Hadži Halil-efendiju Trepanića i bio je drugi po redu muderis ove škole.

U toku svog života načinio je mnogo prijepisa čuvenih djela sa arapskog i turskog jezika kao i vakufnamu Halil-efendije Trepanića. U jednom njegovom rukopisu iz 1773. godine nalazi se kasida od osam distiha, jedna ilahija od četrnaest distiha, jedna kit'a od pet distiha i jedna pjesma na perzijskom jeziku. (Šaković, 2004:32)

Abdul Vehab Karahodža imao je dva sina, Salihu i Muhamedagu. Imao je jednog brata po imenu Ahmed-efendija, koji je službovao kao muderis Žepčanske medrese u isto vrijeme dok je Abdul Vehab radio kao muderis.

Porodična veza je očita između Abdul Vehaba Karahodže i Hadži Halil-efendije. Na kraju Hadži Halil-efendijine vakufname koju je prepisao Abdul Vehab stoji da vakufnama pripada Halil-efendiji, šuri njegova oca. Historičari smatraju da Hadži Halil-efendija nije Abdul Vehabov dajdža, nego da je Abdul Vehabov otac, Abdullah-efendija, imao dvije žene te da je jedna od njih bila Hadži Halilova sestra. (Hadžijamaković, 1989:58)

1.5.3. Muhamed-efendija Piskavica

Muhamed-efendija Piskavica jedan je od poznatijih muderisa Osman-kapetanove medrese.

Muhamed-efendija Piskavica se pored predavačkog posla u Osman-kapetanovoj medresi bavio i prepisivanjem Kur'ana. Sačuvan je jedan primjerak njegovog prijepisa Kur'ana, koji nažalost nije cjelovit. Na posljednjoj stranici rukopisa stoji da je ovo drugi prijepis Kur'ana Muhammed-efendije Piskavice.

Taj prijepis je oporukom ostavio na čuvanje u džamiji u naselju Drafnići. Oporukom ovlašćuje muteveliju džamije da rukopis učini dostupnim svim onim iskrenim tragaocima znanja i upute.

Iza Muhamed-efendije Piskavice na službovanje u Osman-kapetanovu medresu došao je Hasan-efendija Nurkić. Rodom je iz sela Vranovića,

općina Gračanica. Hasan-efendija je nakon kraćeg vremenskog perioda otputovao na hadždž gdje je i preminuo. (Šaković, 2006:62)

1.5.4. Osman-efendija Avdić

Osman-efendija Avdić je rođen u Drafničima kod Gračanice. Bio je prvi muderis Osman-kapetanove medrese iz ovog područja. Nije poznato koliko godina je radio u medresi ali taj period nije dugo trajao.

Nakon kratke službe muderisa Osman-efendija, odlazi u Zvornik da radi kao mjesni imam u jednoj od čaršijskih džamija. Međutim, iako nije radio kao muderis u medresi, svoju misiju poučavanja nikada nije prekidao. Sa sobom je u Zvornik poveo nekoliko učenika gdje ih je nastavio podučavati. Imena nekih od tih učenika su zabilježena i to su Hasan Nurkić, sin muderisa Nurkića te Ališan Bešliagić.

Osman-efendiju Avdića je zadesila prerana smrt. Na Ahiret je preselio, a da nije zasnovao vlastitu porodicu. Ukopan je u Zvorniku u haremu Namazđah džamije. (Suljkić, 1987:31)

1.5.5. Osman-efendija Mulaibrahimović

Efendija Mulaibrahimović je bio muderis u Novoj medresi u Gračanici. Novu medresu je dao sagraditi Murat-kapetan Gradašćević, sin Osman-kapetana Gradašćevića. Nova medresa je funkcionirala od 1810. do 1906. godine.

Nakon što je Osman-efendija Avdić otišao na službovanje u Zvornik, na njegovo mjesto iz Nove medrese prelazi efendija Mulaibrahimović. Osman-efendija Mulaibrahimović je rođen u Biberovom polju kod Gradačca. Na mjestu muderisa ostaje sve do svoje smrti 1900. godine. (Suljkić, Hamzić, 2005:60)

1.5.6. Mehmed Teufik-efendija Okić

Mehmed-efendija Okić rođen je 1870. godine u Jajcu. Bio je sin Hadži Jusuf-efendije, imama Esme sultan džamije u Jajcu. Osnovno obrazovanje i ruždiju završio je u Jajcu. Medresu je završio u Banjaluci a visoko teološke

nauke i kiraet je završio u Istanbulu. Bio je oženjen Hasiba-hanumom, kćerkom Hadži Mustafe-efendije Hadžića iz Gračanice.

Muderis Osman-kapetanove medrese postaje nakon efendije Mulaibrahimovića. Kao muderis Osman-kapetanove medrese je radio u periodu između 1900. i 1910. godine.

Za vrijeme njegovog djelovanja Osman-kapetanova medresa je postala poznata širom Bosne i Hercegovine. Medresa je dobila na značaju, ugledu i broju učenika koji su pohađali medresu. Do njegovog dolaska učenici ove medrese su uglavnom dolazili iz Gračanice i susjednih općina. U vrijeme efendije Okića u ovu medresu dolaze učenici iz Jajca, Donjeg Vakufa, Gornjeg Vakufa, Dervente, Tešnja, Zavidovića, Brčkog, Tuzle i drugih gradova. (Suljkić, Hamzić, 2005:62)

Zbog sve većeg broja učenika efendija Okić je naložio proširivanje zgrade medrese kako bi mogla primiti veći broj učenika, koji je u to vrijeme iznosio oko dvije stotine učenika. (Suljkić, Hamzić, 2005:62)

Kvalitet nastave u Osman-kapetanovoj medresi se znatno poboljšao u vrijeme muderisa Okića. Efendija Okić je unio određene novine i inovacije u nastavi. Naime, on ukida klasičnu "halka" nastavu i klasificira učenike po uzrastu. Ovo je prvi put da se u ovoj medresi učenici dijele u razrede prema uzrastu i stepenu dostignutog znanja.

Na inicijativu muderisa Okića, 1902. godine, biblioteka Hadži Halil-efendije Trepanića prebačena je u zgradu Osman-kapetanove medrese. Cilj efendije Okića je bio da se sakupe na jednom mjestu i sačuvaju od propadanja knjige iz te biblioteke, te da se iste učine dostupnim većem broju ljudi. (Nurikić, 1994:17)

U analima ove medrese zabilježeno je da je Mehmed Teufik Okić uveo javno izdavanje idžazetname za svršeničke ove medrese. Ovaj čin se obavljao svečano i sa prigodnim programom.

Mehmed-efendija Okić je bio jedan od najobrazovanijih muslimana tog vremena. Pored profesorskog

posla u Osman-kapetanovoj medresi, bavio se i proučavanjem književnog rada bosanskih muslimana na orijentalnim jezicima. Objavio je biografije nekoliko muslimanskih književnika iz Bosne i Hercegovine u listu "Vatan", koji je izlazio na turskom jeziku od 1884. do 1887. godine. Također je saradivao i sa sedmičnim listom "Slobodna riječ". (Suljkić, Hamzić, 2005:61)

Na zahtjev viših organa tadašnje vlasti islamske zajednice odlazi u Sarajevo gdje pristupa Ulema medžlisu.

Umro je 1932. godine u Sarajevu.

1.5.7. Hadži hafiz

Mustafa-efendija Šiljić

Nakon veoma uspješnog djelovanja efendije Okića u Osman-kapetanovu medresu dolazi Mustafa-efendija Šiljić. On je na tom mjestu ostao najduže od svih muderisa Osman-kapetanove medrese i to u periodu od 1910. do 1947. godine.

Mustafa-efendija Šiljić je rođen u Lukavici kod Gradačca. Na mjesto muderisa dolazi nakon što je obnašao funkciju imama u Selmiji džamiji u Doboju.

Kao istaknuti hafiz Kur'ana, koji je završio Kiraet Vudžuh u Istanbulu pred istaknutim istanbulskim hafizima, uveliko je razvijao želju i ljubav učenika prema hifzu. U periodu njegovog djelovanja veliki broj učenika Osman-kapetanove medrese je završio hifz. Lično je preslušavao sve hafize pred učenicima medrese i pred istaknutim gradskim zvaničnicima. Ta ceremonija je upriličena u prostorijama medrese.

U vrijeme muderisa Mustafe-efendije Šiljića izvršena je reforma nastave u Osman-kapetanovoj medresi. Učenici medrese su nakon ove reforme izučavali pored islamskih nauka i svjetovne nauke. Neki od predmeta koji su se izučavali bili su: Povijest islama, Hadis, Šerijatsko pravo, Geometrija, matematika, maternji jezik i dr.

Mustafa-efendija Šiljić bio je posljednji muderis Osman-kapetanove medrese. Njegovom smrću Osman-kapetanova medresa prestaje

sa radom da bi nakon izvjesnog vremena bila nacionalizirana. (Suljkić, Hamzić, 2005:62)

1.6. Nastava u

Osman-kapetanovoj medresi

Osman-kapetanova medresa je spadala u red medresa nižeg ranga. Medrese su se kvalificirale u odnosu na stepen i nivo znanja koji se usvaja, kao i na osnovu visine plaće muderisa. Medrese nižeg reda su bile medrese sa visinom plaće muderisa od dvadeset do dvadeset pet akči na dan, srednjeg reda trideset do trideset pet akči na dan i medrese višeg reda ili stupnja sa visinom plaće muderisa preko četrdeset akči na dan. (Kasumović, 199:153) Osman-kapetanova medresa bila je ispod ranga medresa u Tuzli, Mostaru, Sarajevu, Bihaću, Banja Luci i još nekih drugih.

Od muderisa je zavisio nivo kvaliteta nastave i usvojenog znanja učenika. (Čurić, 1998:229)

Kada je u pitanju literatura i udžbenici koji su korišteni u medresama širom Bosne i Hercegovine, pa tako i u Osman-kapetanovoj medresi, to je direktno zavisilo od muderisa. Mudervis je birao udžbenik po kojem će učenici učiti i koji je smatrao najboljim, najkvalitetnijim i najsadržajnijim u određenom naučnom području.

Kao i u ostalim medresama širom Bosne i Hercegovine tako i u Osman-kapetanovoj medresi nastava se održavala po sistemu halki.⁷ Učenici nisu bili podijeljeni po razredima ili uzrastima. Radilo se u halkama što je omogućavalo brže i efikasnije obrazovanje talentiranijih učenika. Međutim ovakav sistem nastave nije bio efikasan i prilagođen onim učenicima koji su zaostajali u radu i usvajanju nastavnog gradiva. Uspjeh učenika je prevenstveno zavisio od njihovog zalaganja ali i od sposobnosti muderisa da prenese znanje na učenike.

⁷ Nastava u halki podrazumjevala je da su učenici sjedili u krugu ili "halki" i slušali predavanje muderisa koji se nalazio u centru halke. Sistem nastave u halki

Nosilac odgojno-obrazovnog procesa bio je sam muderis. Od muderisa se tražilo da ima sljedeće karakteristike i lične osobenosti:

- moralna ličnost
- kvalifikacije i obrazovanje
- metodičnost i pedagoška sposobnost

Glavni metodi u medresama u Bosni i Hercegovini pa i u Osman-kapetanovoj medresi bili su: memoriranje (hifz), ponavljanje (i'ada), razumijevanje (diraja), diskusije (mudhakara) i prepisivanje bilješki (kitaba). (Karčić, 2001:5)

Zbog zastarjelog sistema nastave krajem 19. i početkom 20. stoljeća od strane tadašnje muslimanske inteligencije javlja se sve veći broj prigovora i primjedbi na rad medrese i način izvođenja nastave.

U listu "Bošnjak" od 15. februara 1894. godine upućene su zamjerke na rad Osman-kapetanove medrese u Gračanici zbog zastarjelog sistema nastave prije svega na rad u halkama i zanemarivanje klasifikacije učenika po uzrastu.

Prve reforme u nastavi javljaju se 1895. godine zbog sve većeg broja kritika i primjedbi od strane različitih instanci. Reforma je izvršena u svim medresama u Bosni i Hercegovini. Ovom reformom nastava je podijeljena na tri sunufa⁸ odnosno stepena. Prvi stepen pohađali su najmlađi učenici. Drugi stepen su pohađali učenici srednjeg uzrasta to jeste dvije ili tri različite generacije djece. Treći stepen su pohađali najstariji učenici. Prema novom reformiranom sistemu školovanje u medresama je trajalo oko sedam godina.

Na prvom stepenu izučavani su predmeti: Osnove gramatike arapskog jezika, osnovni elementi vjerovanja i izvršavanja islamskih obreda, kiraet i kaligrafija.

Na drugom stepenu su se izučavali nahv (sintaksa), obredoslovlje, ahlak, logika, arapska frazeologija, kiraet i kaligrafija.

podrazumjeva da nije bilo podjele učenika na razrede ili stepen postignuća.

⁸ "sunuf" – riječ arapskog porijekla a znači klasa ili nivo.

Na trećem stepenu su se izučavali šerijatsko pravo, život i hadisi Muhammeda a.s., sintaksa, logika i kiraet. (Ćurić, 1983:228)

Prema ovoj reformi i ustroju nastave na kraju školovanja se dobijala diploma ili svjedočanstvo kom prilikom je organizovano javno polaganje završnog ispita. (Ćurić, 1983:228)

Dolaskom efendije Okića Osman-kapetanova medresa doživljava preobražaj i poboljšanje na svim poljima. On svojim dolaskom radikalno transformira proces vođenja nastave, metodiku i nastavna sredstva.

Muderis Okić razvrstava učenike po godištima i dijeli ih u zasebne grupe. Također, u nastavni proces uvodi neke novine kao što su raspored predavanja i predavanje iz novih udžbenika.

Muderis Okić se nije obazirao na prigovore i zamjerke konzervativnog dijela gračaničke uleme. Smatrao je da radi ispravno, te da njegovi učenici moraju biti obrazovani ne samo u vjerskom pogledu nego i u svjetovnom.

Prije navedenih reformi cjelokupni nastavni proces je vodio samo jedan predavač. Tako je samo jedan profesor predavao kiraet, tedžvid, hadis, fikh, akaid, gramatiku arapskog jezika itd. Svi udžbenici su bili na turskom i arapskom jeziku i bili su veoma stari i po nekoliko stoljeća.

Reforme koje je pokrenuo profesor Okić, nisu nailazile samo na kritike i optužbe. Neke njegove mlade kolege su prepoznale značaj reformi i prednosti novih metoda.

S velikim stepenom vjerovatnoće možemo reći da muderis Okić nije uspio u cijelosti provesti reforme, jer je muderis Šiljić, koji je došao nakon njega, radio po starom programu iz osmanskog perioda.

Muderis Šiljić je bio jako konzervativan i nije lahko pristajao na reforme i promjene. Nije podržao reformu muderisa Okića te zbog toga je medresa Osman-kapetana u Gračanici nazadovala u odnosu na druge medrese.

Pred početak Prvog svjetskog rata izvršene su nove reforme nastave u svim medresama Bosne i Hercegovine. Međutim, ove su reforme

zaobišle Osman-kapetanovu medresu. Najvjerovatnije je tadašnji muderis Osman-kapetanove medrese efendija Šiljić zaslužan za to.

Prema novoj reformi učenici su podijeljeni u četiri grupe odnosno razreda. Uveden je Nastavni plan i program za sve razrede.

U prvom razredu su se izučavali sljedeći predmeti: Kiraet, arapski jezik, turski jezik, pisanje i diktat.

U drugom razredu su se izučavali predmeti iz prvog razreda te su im pridodati predmeti kao što su fikh i povijest islama.

U trećem razredu su se izučavali predmeti iz drugog razreda uz dodatak akaida.

U četvrtom razredu izučavali su se predmeti iz trećeg razreda osim što se umjesto akaida izučavao hadis.

Kao što smo već rekli muderis je vršio odabir udžbenika koji su korišteni u nastavi i po kojima se radilo u medresi. U medresama širom Bosne i Hercegovine od osmanskog perioda do Drugog svjetskog rata u nastavi su se koristili mnogobrojni udžbenici.

Do 1920. godine u Osman-kapetanovoj medresi su korišteni sljedeći udžbenici:

- *Kiraet* (Kur'an- učenje sufare i učenje Kur'ana)
- *Tedžvid* (Tedžvid-Karabaš) fonetička pravila za pravilno učenje Kur'ana
- *Obredoslovlje* ("Munija" ili Munjetu-l-musali na arapskom jeziku), "Halebija" (Halebi sagir) kraći komentar Halebije na arapskom jeziku, "Durrijekta" udžbenik iz dogmatike i obredoslovlja na turskom jeziku, "Risalei-Bergevi" udžbenik iz obredoslovlja i dogmatike na turskom jeziku, "Bergivi-derh" dogmatike, obredoslovlja sa komentarom na turskom jeziku
- *Šerijatsko pravo* ("Melteka" udžbenik iz obredoslovlja i šerijatskog prava)
- *Islamska dogmatika* ("Bergivi-derh" udžbenik iz akaida, dogmatike, obredoslovlja sa komentarom na turskom jeziku, "Bed'ul emali" udžbenik

iz islamske dogmatike u stihovima na arapskom jeziku, "Šuruti-salat")

- *Arapski jezik* ("Emsila" oblici konjugacije glagola na arapskom jeziku sa prepjevom na turski jezik, "Bina" obrada konjugacije glagola na arapskom jeziku, "Maksud" opširnija obrada konjugacije arapskih glagola na arapskom jeziku, "Izhar" arapska sintaksa na arapskom jeziku)
- *Tefsir* (komentar Kur'ana)
- *Hadis* (islamska tradicija, život i djelo posljednjeg poslanika Muhammeda a.s.)
- *Akaid* ("Bergivi-derh" udžbenik iz akaida, dogmatike, obredoslovlja sa komentarom na turskom jeziku). (Suljić, Hamzić, 1999:64)

U Osman-kapetanovoj medresi pored predavanja iz redovnih predmeta izučavao se i učio Kur'an napamet.

Muderisi Osman-kapetanove medrese su također, bili redovni vaizi i držali su dersove u Budimli Ahmed-pašinoj džamiji. Broj predavanja i učenika za vrijeme muderisa Okića se znatno povećao. Zbog toga je muderis Okić napravio raspored da stariji učenici koji su bili blizu diplome, drže predavanja iz arapskog jezika i fikha za mlade učenike i početnike Osman-kapetanove medrese. Sam muderis Okić je držao predavanja za starije učenike i preslušavao hifz.

Početak Prvog svjetskog rata Osman-kapetanova medresa je prestala sa radom. Zgradu medrese je zauzela Austrougarska vojska. Vojska je u zgradi medrese ostala nešto duže od godinu dana, te iza sebe zgradu ostavila u jako lošem stanju. Zbog toga objektu medrese je bila neophodna restauracija i obnova koja je pokrenuta 1919. godine. Obnova je izvršena uz pomoć dobrovoljnih priloga muslimanskog stanovništva općine Gračanica. Ovaj gest stanovnika Gračanice je pokazao, da je Osman-kapetanova medresa simbol i ponos svih muslimana gračaničke općine.

Kao što je već spomenuto, reforme koje su prije početka Prvog Svjetskog

rata izvršene u svim medresama u Bosni Hercegovini, nažalost nisu realizirane u Osman-kapetanovoj medresi. Uzroci navedenog su višestruki od kojih treba spomenuti konzervativnost muderisa Šiljića, ratna dešavanja, prestanak rada medrese na neko vrijeme itd.

Vrlo brzo je uslijedila reakcija muslimanske inteligencije koja je kritizirala rad muderisa Šiljića. Muslimanska inteligencija je zahtijevala da se što prije izvrši reforma nastave u Osman-kapetanovoj medresi po uzoru na ostale medrese u Bosni i Hercegovini.

1922. godine Vlada u Osman-kapetanovu medresu postavlja učitelja svjetovnih predmeta. Bio je to Ibrahim-efendija Ustavdić. Ibrahim-efendija je obnašao funkciju upravitelja osnovne Narodne škole u Gračanici. On je za Osman-kapetanovu medresu bio posebno vezan jer je i sam bio učenik ove medrese.

Na osnovu Izvješća Kotarsko-vakufsko-mearifskog povjerenstva Gračanice (br. 55/1924, 18. III 1924.) o radu Osman-kapetanove medrese, upućenog Muftijskom uredu u Tuzli, vidi se da se efendija Ustavdić nije dugo zadržao u medresi. Kao razlog njegovog odlaska navodi se muderis Šiljić koji nije prihvatao nikakve progresivne i konstruktivne prijedloge. Odbijao je sve prijedloge koji su se odnosili na reformu nastave. (Šaković, 2006:60)

Muderis Šiljić je, po mnogima zastarjeli i prevladani oblik nastave, po kojem je on predavao sve predmete, smatrao još uvijek funkcionalnim i vjerovao je da se tradicionalnim metodama nastave postižu veliki rezultati. Po tradicionalnim metodama su se držala predavanja iz predmeta kao što su turski i arapski jezik, a i dalje su korišteni udžbenici koji su stari po nekoliko stoljeća.

Krajem 1922. godine Sreskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu u Gračanici, jednim podneskom se obratio hfz. Čamil Kamarić, svršnik Šeriatske sudačke škole u Sarajevu i student prava. U tom podnesku on konstatira da se u posljednje vrijeme

za Osman-kapetanovu medresu – školu koju je, inače, i sam svršio – niko ne interesira.

Osvrće se i na slabe rezultate učenika i nastavnika, te navodi: *“U zadnjih nekoliko godina ona je davala i daje i danas svršeničke, od kojih pogdje koji znade čitati i pisati, što je krijući od svoga starijega naučio, znade nešto Bergivijskog teksta napamet (...), pogdje koji počimao je nešto od nabva i fikha, ali još ne zna o čem govori nabva, a o čem fikha; mnogi s teškom mukom napiše svoje ime”*. (Šaković, 2006:61)

Kamarić, da bi se takvo stanje donekle ublažilo, nudi besplatno sve svoje usluge, sve svoje sposobnosti i slobodno vrijeme, te predlaže da mu se dopusti da predaje *“arapsku gramatiku od Kadića i Bulića”* u Osman-kapetanovoj medresi, da mu se dopusti da otvori analfabetički tečaj u istom zavodu, *“gdje imade 22 nepismenih djece u dobi od 10 – 14 godina”*, te da mu se dopusti da osnuje medresansku knjižnicu, u koju će nabaviti sve knjige iz Kujundžića knjižare i muslimanske biblioteke, *“a pri potrebi i knjige na arapskom, turskom, našem i drugim jezicima”*. (Šaković, 2006:21)

Kamarić na kraju ponovo ističe da će sve navedeno činiti besplatno, te da ne traži ništa od vakufa. Osim njega, na ovaj podnesak se potpisalo nekoliko uglednijih ljudi i naprednijih vjerskih službenika iz Gračanice kao što su: Mehmed Omerbegović, Hazim ef. Fazlić, Mula Đulejman ef. Fazlić, Sabit ef. Aganović, Ahmetaga Širbegović, Mehmedaga Rešidbegović, Hasan Rešidbegović, hafiz Idriz ef. Omeragić, Mustafa H. Spahić i drugi.

Povjerenik i na čelu Vakufsko-mearifskog povjerenstva u Gračanici bio je muderis Šiljić te je kategorično i u potpunosti odbio sve prijedloge Kamarića. Navodi da su prijedlozi Kamarića neracionalni i da se uprava Osman-kapetanove medrese ne slaže sa tim prijedlozima.

Nakon ovakve odluke Vakufsko-mearifskog povjerenstva odnosno muderisa Šiljića, Čamil Kamarić se ponovo obraća Vakufsko-mearifskom povjerenstvu te ih upozorava

na Zakonske odredbe po kojima muderis Šiljić kao predsjednik tog organa je “zaiterisovana osoba” te traži njegovo izuzeće pri razmatranju njegovih prijedloga. U protivnom on upozorava Vakufsko-mearifsko povjerenstvo da će se obratiti Ulemi medžlisa, uključivanje većeg broja građana i borbe za svoje prijedloge i drugim sredstvima.

Međutim i drugi put Vakufsko-mearifsko povjerenstvo je odbilo reformističke prijedloge hafiza Čamila Kamarića kao i prvi put, sa istim obrazloženjem. (Šaković, 2006:61)

1923. godine ponovo se pokreće pitanje reforme nastave u Osman-kapetanovoj medresi od strane naprednije uleme gračaničkog kraja i šire. Na ovaj pritisak uprava medrese nije mogla pružiti otpor te je udovoljeno prijedlozima Čamila Kamarića o formiranju knjižnice, a za drugog muderisa u medresi postavljen je Sabit-efendija Aganović.

Nakon Dekreta od 25. oktobra 1923. godine izdat od Vakufsko-mearifskog sabora u Sarajevu, muderis Aganović je počeo svoj rad u medresi. Odmah na početku rada je naišao na žestok otpor muderisa i upravitelja Šiljića, koji se protivio uvođenju modernijeg nastavnog plana i programa.

Na osnovu Izvještaja iz 1924. godine⁹ u kojem stoji objašnjenje stanja u medresi nakon dolaska muderisa Aganovića. Između ostalog stoji: *“g. muderis eff. Šiljić nije htio postati mekši i uvidaviji i nije htio ma i jedan trun popustiti. Tvrdokoran, ostao je pri svojem zastarjelom i skroz nepraktičnom sistemu obuke i time je smetao predavanje Sabit eff. I šta više onemogućio ga, jer nije htio kao upravitelj narediti softama da polaze njegova predavanja”*. (Šaković, 2006:62)

Iz svega ovoga može se zaključiti da je nastava u Osman-kapetanovoj medresi u dvadesetim godina 20. stoljeća bila na veoma niskoj razini. Razlog tome je zastarjeli metod rada

⁹ Izvješće o radu Osman-kapetanove medrese iz 1924. godine upućeno Vakufsko-mearifskom povjerenstvu autora Sabita ef. Aganovića.

muderisa Šiljića, ali naravno i nedostatak svjetovnih predmeta.

22. marta 1923. godine Vakufsko-mearifskom povjerenstvu obraća se i Hafiz Hasan-efendija Hadžiefendić kao šerijatski sudija u penziji i predsjednik džematskog odbora u Gračanici. On u svom obraćanju govori o učenicima medrese koji nisu u stanju niti jednu riječ kvalitetno napisati na arapskom jeziku. S tim u vezi on predlaže da se učenicima uvede učitelj pisma. Dalje navodi da ukoliko se ne udovolji njegovom zahtjevu da će podnijeti ostavku na mjesto predsjednika džematskog odbora. (Šaković, 2006:62)

Zbog Hadžiefendićevog ugleda, Vakufsko-mearifsko povjerenstvo je pozitivno riješilo njegove prijedloge, te se kao učitelj kaligrafije, u medresu angažira upravo on.

Na osnovu Izvješća o radu, Osman-kapetanove medrese iz 1924. godine navodi se da medresa posjeduje sasvim dovoljna materijalna i finansijska sredstva za realizaciju reforme.

Navodi se da medresa posjeduje veoma bogate vakufe, te da je njihova tržišna vrijednost oko 40 000 dinara. Također se spominje da je Vakufsko-mearifsko povjerenstvo prodalo neke nekretnine koje nisu donosile profit što je donijelo zaradu od 200 000 dinara. U Izvještaju se dalje spominje i izgradnja električne centrale na mjestu mlina Kapetanuš. Izgradnja te centrale koštala bi 260.000 dinara, a ista bi donosila profit od 34 % od uloženi sredstava svake godine.

U Izvještaju se navodi da medresa ima osamnaest soba, u kojima je moguće smjestiti 50 učenika, prostranu dersšanu, prostranu zbornicu te veliku kutubhanu, koja je imala knjige na arapskom i turskom jeziku. Spominje se i knjižara koju je osnovao Ćamil Kamarić, a koja je sadržavala knjige na bosanskom jeziku.

U ovom Izvještaju također se navodi prijedlog rješenja problema

smještaja učenika. Predlaže se da se vakufska zgrada, koja se nalazi ispred medrese, a koja ima pet soba iskoristi za navedene potrebe. Predlaže se da se neke sobe iskoriste kao prostorije za učenike odnosno, za izvođenje nastave, a jedna ili dvije sobe kao internatska kuhinja.

Kako bi se u potpunosti izvršila reforma nastave i poboljšao uspjeh učenika u ovom Izvještaju se predlaže da mlađi učenici od 10 do 15 godina starosti prvo pohađaju osnovnu školu, a da za to vrijeme budu smješteni u medresi. Tokom pohađanja osnovne škole i boravka u medresi bi slušali neke lakše medresanske predmete.

Za starije učenike, koji nemaju potrebno predznanje, predlaže se da pohađaju tečaj koji bi im priskrbio potrebno znanje iz svjetovnih predmeta.

U Izvještaju se također ističe da se Osman-kapetanova medresa pretvori u "Nastavni zavod" koji će pohađati ona djeca koja nemaju uslova za pohađanje srednjih škola, kako bi u medresi stekli onaj nivo znanja koji bi inače stekli u drugim školama. (Šaković, 2006:63)

Na kraju ovog Izvještaja zaključuje se: "ovo vakufsko mearifsko povjerenstvo svjesno težine prilika u kojima se nalazi i uočivši potrebe duha vremena u kojima živimo, a obzirom na opći zaostatak muslimana u vjersko-prosvjetnom pogledu uzima kao svetu dužnost zamoliti naslov, da sa svoje strane poradi i svim svojim silama i uplivom pospješi našu želju: ostvarenje moderno uređenog islamsko-znanstvenog zavoda". (Šaković, 2006:63)

Uprkos svemu navedenom i želji velikog broja ljudi da se u Osman-kapetanovoj medresi izvrši reforma nastave, do reforme nije došlo. Do reforme nastave u Osman-kapetanovoj medresi je došlo tek kada je završena reforma u svim drugim medresama u Bosni i Hercegovini.

Vrhovno starješinstvo islamske zajednice u Bosni i Hercegovini toga

vremena je naložilo da reformirana nastava počne školske 1930./1931. godine.

S tim u vezi predsjednik Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva Gračanice Ibrahim-efendija Mehinagić je sazvao sastanak kojem su prisustvovali:

- predsjednik Mehinagić, te savjetnici povjerenstva Halilbegović i Širbegović
- Hasan-efendija Kadić, šerijatski sudija
- Ibrahim-efendija Ustavdić, učitelj i upravitelj Državne osnovne škole
- Mustafa-efendija Žiško, školski nadzornik
- Mustafa-efendija Šiljić, muderis i upravitelj Osman kapetanove medrese
- Đulejman-efendija Fazlić, imam, matičar i upravitelj ženske ibtidaije
- Osman-efendija Ustavdić, upravitelj muške ibtidaije
- Salim-efendija Alić, imam Potočke džamije i muallim

Sastanak je imao nekoliko tema, a akcenat je bio na reformama nastave u Osman-kapetanovoj medresi, a u vezi s naloženim uputama vrha islamske zajednice.

Predsjednik Mehinagić je ovom prilikom predložio da muderis Šiljić predaje samo vjerske predmete, dok bi stariji učenici imali zadaću da podučavaju mlađe što bi na neki način predstavljalo praktično-didaktičku vježbu i obuku.

Prijedlog Mehinagića je također bio reorganizacija nastave u muškoj ibtidaiji¹⁰ koja je radila u kombinaciji Prvog i Drugog razreda. Prema ovom prijedlogu prvi razred bi koristio prostor Osman-kapetanove kutubhane, a muallim bi bio Osman-efendija Ustavdić. Dok bi drugi razred išao zajedno sa tek upisanom djecom u Osman-kapetanovu medresu, a njihov muallim bi bio Salih-efendija Alić.

Ovome se usprotivio Ustavdić, a kao glavni razlog je naveo miješanje seoske i gradske djece.¹¹

ostale razrede ibtidaije. Ustavdić nije želio izjednačavanje gradske i seoske djece, jer su gradska djeca bila djeca uglednih Gračanlija.

¹⁰ Mektebiibtidaija ili skraćeno ibtidaija predstavlja muslimansku osnovnu školu. Počinju se osnivati 1892. godine. Prvo u Sarajevu i Mostaru a zatim i u

drugim mjestima Bosne i Hercegovine.
¹¹ Polaznici prvog razreda Osman-kapetanove medrese bila su seoska djeca, dok su gradska djeca pohađala prve i

Na osnovu navedenog možemo izvući zaključak da su u to vrijeme Osman-kapetanovu medresu uglavnom upisivala seoska djeca, dok su gradska djeca pohađala Gimnazije i Državne srednje škole. Svakako da se stanje promijenilo u odnosu na prvu polovinu i početak druge polovine 19. stoljeća kada su Osman-kapetanovu medresu pohađala gradska djeca, djeca uglednih i imućnih gradskih trgovaca i državnika.

Ova Ustavdićeva reakcija na prijedlog Mehinagića je svakako dokaz kulturološkog jaza i netrpeljivosti između sela i grada, odnosno stanovništva sela i grada. (Šaković, 2006:65)

Reformom nastave u medresama iz 1930. godine školovanje u medresi je trajalo pet godina, odnosno pet razreda. Pored tradicionalnih predmeta kao što su fikh, akaid, hadis, ahlak, arapski jezik, turski jezik itd. za koje su propisani i novi udžbenici, u nastavni plan i program se uvode svjetovni predmeti koji su se izučavali u gimnazijama i državnim srednjim školama. Ti predmeti su: matematika, maternji jezik, geografija (zemljopis), prirodopis, nacionalna i opća historija, fizika, hemija i drugi.

Uvode se također i neki vjerski predmeti koji do tada nisu mogli pronaći mjesto u nastavnom planu i programu. To su predmeti: tefsir, povijest islama, kaligrafija, nasljedno pravo, imamet, vaz, pedagogija i metodika vjerske nastave.

U skladu sa novim reformama medresu nisu mogli upisati učenici koji

nisu prethodno završili osnovnu školu, a također, je uveden i prijemni ispit.

Školske 1932./1933. počela je reformirana nastava i u Osman-kapetanovoj medresi. Prema novom Nastavnom planu i programu raspodjela muderisa u Osman-kapetanovoj medresi bila je sljedeća:

- Mustafa-efendija Šiljić – predavač većine vjerskih predmeta po novom NPP-u
- Ibrahim-efendija Mehinagić – predavač na predmetu ilmu-l-hadis i povijest islama
- Kadri-efendija Hajdarević – predavač na predmetu šerijatsko i nasljedno pravo

Svjetovne predmete predavali su:

- Šefik Bešliagić
- Ibrahim Lika
- Abdulah Dajdžić

Ovim reformama Osman-kapetanova medresa je svrstana u rang realne gimnazije. Školovala je kadar imama, hatiba i muallima. Nakon završene medrese pojedini učenici su nastavljali školovanje na višim vjersko-prosvjetnim ustanovama, okružnim medresama i šerijatskim gimnazijama.

Nastava se izvodila svakim danom osim petka. Izvođena je u dvije smjene, prije i poslije podne.

1.6.1. Nastavni plan Osman-kapetanove medrese iz 1932. godine

Nakon izvršenih promjena u organizaciji Islamske zajednice,¹²

sarajevski je Ulema medžlis u saradnji sa Vakufsko-mearifskim vijećem poveo akciju reformiranja Nastavnog plana i programa u medresama Bosne i Hercegovine. Nastava je temeljito izmijenjena, školovanje u sreskim medresama je trajalo pet godina.

Reforma nastave u medresama je bila neophodna. Potvrđivale su to kritike mnogih čelnih ljudi unutar Islamske zajednice. Osnovni nedostaci medresa pokazivali su se prije svega u pogledu nastave, slaboj zastupljenosti svjetovnih predmeta, udžbenicima na turskom i arapskom jeziku, nespremnosti nastavnika da prihvate savremenije metode rada itd. Zbog navedenog, efekti obrazovanja u medresama bili su dosta skromniji od državnih škola.

Svršenici medresa su, također, bili veoma pasivni u pogledu reforme nastave u medresama. Nisu primjećivali sve veći nedostatak, neorganizovanost i neracionalnost zastarjelog Nastavnog plana medresa.

Školske 1930./1931. godine reformirani, novi Nastavni plan i program bio je uveden u sve medrese Bosne i Hercegovine a školske 1932./1933. godine i u Osman-kapetanovu medresu.

U nastavku ćemo pobliže predstaviti Nastavni plan i program Osman-kapetanove medrese iz 1932. godine:

¹² U julu 1930. godine donešen je Ustav Islamske vjerske zajednice u Kraljevini Jugoslaviji.

Nastavni predmet	I razred	II razred	III razred	IV razred	V razred
Kur'an	5	5	3	2	2
Akaid	2	2	1	2	2
Fikh	5	2	2	4	3
Arapski jezik	5	5	4	4	4
Srpsko-hrvatski jezik	2	4	3	2	2
Prirodopis	3	3	–	–	–
Matematika	–	3	3	2	–
Geografija	3	–	2	2	–
Crtanje	2	2	2	–	–

Nastavni predmet	I razred	II razred	III razred	IV razred	V razred
Fizičko vaspitanje	2	2	2	2	2
Husni-hat	–	1	–	–	–
Krasnopis	–	1	–	–	–
Ahlak	–	–	2	–	3
Turski jezik	–	–	2	2	2
Nacionalna i opća historija	–	–	2	–	–
Fizika	–	–	2	3	–
Tefsir	–	–	–	1	1
Hadis	–	–	–	1	1
Historija islama	–	–	–	2	2
Hemija	–	–	–	2	2
Feraiz	–	–	–	–	1
Vaz	–	–	–	–	2
Imamet	–	–	–	–	1
Pedagogija i metodika	–	–	–	–	2
Gospodarstvo	–	–	–	–	2
Domaćinstvo	–	–	–	–	2
SEDMIČNI BROJ ČASOVA	29	30	30	31	36

1.7. Učenici Osman-kapetanove medrese

Osman-kapetanova medresa je odškolovala veliki broj učenika. Kroz medresu je prošlo mnogo učenika, a neki od njih su svojim uspjesima dali neprocjenljiv značaj razvoju islamskih nauka u Bosni i Hercegovini.

Osman-kapetanova medresa je odgojila jedan broj značajnih bosanskohercegovačkih alima i istaknutih društvenih i javnih radnika.

Ovu medresu je svake godine upisivalo između 60 i 80 učenika a u pojedinim godinama taj broj je dostizao i do 200 učenika.

Kada govorimo o strukturi i staležu učenika, možemo primijetiti da je u prvim godinama nakon osnivanja medrese, većina učenika dolazila iz urbanih sredina. Bila su to djeca istaknutih i značajnih gračaničkih trgovaca, državnih službenika, gračaničke uleme itd.-Situacija se u tom pogledu veoma brzo mijenja. Početkom 20. stoljeća većina učenika su ruralnog porijekla. To su učenici

koji dolaze iz obližnjih gračaničkih sela, kao i iz sela susjednih općina Srebrenik i Gradačac.

Kada je riječ o nastavnom kadru i učenicima Osman-kapetanove medrese ime Mehmeda Teufika Okića je nezaobilazno. Tokom svog rada i djelovanja muderis Okić je promijenio kompletnu društvenu i stalešku strukturu učenika. Znatno broj učenika nije bio s prostora Gračanice i susjednih općina, već su medresu pohađali učenici i iz Tuzle, Doboja, Jajca, Maglaja, Žepča itd. Povećao se broj učenika, te je u vrijeme ovog muderisa iznosio oko dvije stotine učenika. Mehmed Teufik Okić je ostavio značajan trag i uticaj kako u Osman-kapetanovoj medresi tako i u cijeloj Gračanici pa i šire. On je svojim učenicima i svim tragaocima za znanjem pružao utemeljeno i kvalitetno znanje.

Osman-kapetanova medresa je bila internatskog tipa. Učenici su stanovali u internatu, te su se morali pridržavati kućnog reda i pravila

ponašanja ove medrese. Medresa je učenicima pružala besplatan smještaj i hranu.

Učenici su bili smješteni u trinaest soba. U svakoj sobi je bilo od četiri do osam učenika. Svaka soba je imala sobnog starješinu (*oda-sabibija*). Kod mlađih učenika sobni starješina je bio stariji učenik. S druge strane u sobama u kojima su boravili stariji učenici, sobni starješina je bio onaj učenik koji se prema mišljenju muderisa isticao u učenju i vladanju.

U medresi je postojao i starješina svih učenika, a zvao se *softa-baša*. On je predstavljao vezu i sponu između profesora i učenika. Svi eventualni problemi i nedostaci, kao i zahtjevi i želje učenika su prosljeđivani do *softa-baše*, a on je potom odlazio do upravitelja, te razgovarao o istim. *Softa-baša* je odlazio do upravitelja uvijek kada bi profesor želio prenijeti učenicima neku obavijest ili informaciju.

Sobe u kojima su bili smješteni učenici, nisu imale baš najadekvatnije uslove za život. Namještaj je

bio oskudan i u prilično dotrajalom stanju. U svakoj sobi se nalazila peć kojom se učenička soba zagrijavala u toku zime. Ogrjev od drveta su uglavnom učenici pripremali, sjekli i slagali, te sami unosili u sobu i ložili vatru. Hranu su sami spremali u svojim sobama.

Vodosnabdjevanje je bilo sa obližnjih bunara. Voda nije bila dovedena do zgrade medrese. To je učinjeno mnogo kasnije kada je zgrada nacionalizirana i kada je prestala postojati kao medresa.

Također i higijenski uslovi u medresi nisu bili na zavidnom nivou. Prema Izvještaju zdravstvene komisije iz 1928. godine, zahodi u Osman-kapetanovoj medresi su bili izuzetno nečisti i u lošem stanju. Navodi se da su kanalizacioni odvodi u jako lošem stanju, te da mogu biti izvor mnogih zaraza kod učenika.

Među učenicima nisu bile rijetki slučajevi pojave kršenja kućnog reda. U aprilu 1930. godine, predsjednik Vakufskog povjerenstva, hafiz Ibrahim ef. Mehinagić, je uputio opomenu upravitelju medrese Šiljiću, upozorivši ga da je "vlastitim opažanjem i brižljivim nadzorom", kao i na osnovu opažanja većeg broja vjerodostojnih osoba, ustanovio da učenici Osman-kapetanove medrese krše propise kućnog reda ove ustanove i svojim slabim vladanjem narušavaju njezin ugled, te stvaraju lošu sliku kod građana i naroda. (Šaković, 2006:66)

U opomeni stoji da softe ne održavaju propisani red i čistoću u sobama, *naukovno vrijeme ne iskorištavaju samo za nauku, već ga provode "u razgovoru, neumjesnim i nelijepim šalama, a više puta i u galami i svađi. Nerijetko se viđaju na ulici, neuredno i oskudno obučeni, "što vrlo loš utisak ostavlja na svakoga, ko zna za red i fnoću", a neke su softe "toliko okuraženi da zapale cigaru i tako idu ulicom osobito u veće pri odlasku u jaciju namaz".* (Šaković, 2006:67)

Neki učenici odlaze i na noćna sijela, a uoči petka se dešava da skoro sve odraslije softe odu u sela kućama, dok se djeca, "od kojih mnoga nijesu starija od 7 – 8 god. ostavljaju u medresi, prepuštena

sama sebi, bez kontrole i nadzora. Neke softe zalaze po dućanima, te prodaju određenu im hranu (zahiru), a zatim kupuju razne predmete, često i duhan – što inače ne bi smjeli činiti. Isto tako, neki učenici istresaju prostirku iz soba na dvorištu medrese, čime se narušava mir i ometa učenje". (Šaković, 2006:67)

Na kraju, Hafiz Mehinagić poručuje, da, ako se slične pojave ne spriječe, odgovornim će se smatrati uprava medrese. Upravitelj je bio dužan zaprijetiti učenicima da će prekršitelji kućnog reda biti strogo kažnjeni, pa u slučaju da ponove prekršaj čak i isključeni iz medrese. (Šaković, 2006:67)

Kada je upravitelj medrese profesor Šiljić, primio ovaj akt od predsjednika Vakufskog povjerenstva, sazvao je sve učenike u dershanu, te ih obavijestio o spomenutoj opomeni.

Ova opomena kao i opomena muderisa Šiljića nije mnogo utjecala na ponašanje učenika jer se kršenje kućnog reda i pravila nastavilo i dalje.

Predsjednik Vakufskog povjerenstva efendija Mehinagić je 27. juna iste godine uputio novu opomenu, u kojoj konstatuje da ranija upozorenja nisu ozbiljno shvaćena, te da se kućni red i dalje krši. Međutim, ovaj put konstatira, da se ni upravitelj medrese Šiljić nije pokazao u rješavanju ovog problema.

Pored kršenja kućnog reda, u medresi su uočeni i mnogi drugi nedostaci kao naprimjer: nepostojanje pravilnog rasporeda predmeta, preopterećenost muderisa Šiljića velikim brojem predavanja i predmeta, kao i dodatnim podučavanjem nepismene djece čitanju i pisanju. Takva situacija se odrazila i na znanje učenika. "Pri obavljenom ovogodišnjem ispitu u medresi", stoji u dopisu, "zapaženo je, da uspjeh u nauci nije zadovoljavajući, baš usljed gore spomenutih okolnosti, a naročito zbog toga, što kod softi nejma razvijene svijesti o lijepom islamskom odgoju i uzvišenosti islamske nauke". (Šaković, 2006:67)

U medresu se primaju djeca ili nedorasli dječaci, od kojih mnogi "nijesu pohađali niti valjana sibjan-mekteba, kamo li osnovne škole". (Šaković, 2006:67)

Mehinagić smatra da medresa više nalikuje mektebi ibtidaiji nego drugim medresama. Dodatan problem predstavlja činjenica da je upisan prevelik broj đaka. Školske 1929./30. godine upisano je 90 novih softi, a svi oni su smješteni u trinaest skućenih prostorija, tako da je u nekim sobama bilo i po devet učenika. Predsjednik Vakufskog povjerenstva hafiz Mehinagić na kraju predlaže da se pozove nekoliko uglednijih građana u jednu užu anketu, kako bi se iznašlo pravo rješenje spomenutih problema.

Kao rješenje ovih problema, sazvan je sastanak Vakufsko-mearifskog povjerenstva. Razlog tome, odnosno ovom sastanku bila je i reforma nastave iz 1930. godine, te je na ovom sastanku razgovarano o kućnom redu i pravilima ponašanja učenika u medresama.

Na sastanku je donesen zaključak prema kojem treba ispuniti slijedeće obaveze:

- upisati onoliko učenika koliko to dozvoljava raspoloživi prostor internata i učionica za predavanja
- 100 dinara kao upisninu plaćat će oni učenici čiji su imućniji roditelji
- 50 dinara kao upisninu plaćat će oni učenici čiji su roditelji manje imućni
- prikupljena sredstva od upisnine koristit će se za kupovinu i nabavku namještaja u medresi
- obrazovati stručnu komisiju koju će sačinjavati članovi Vakufsko-mearifskog povjerenstva, uprava medrese, šerijatske sudije i jedan član iz državne škole kako bi sastavili novi kućni red za učenike medrese.

Pored navedenog šerijatski sudija, Hasan-efendija Kadić je predložio, da učenici prije upisa u medresu obave ljekarski pregled kod gradskog ljekara, te priskrbe ljekarsko uvjerenje o sposobnosti praćenja nastave i boravka u internatu medrese.

On je, također, predložio da roditelji učenika, svojoj djeci obezbijede novu odjeću pri upisu u medresu.

S druge strane, muderis Šiljić je prihvatio sve prijedloge od Vakufsko-mearifskog povjerenstva koji su izneseni na sastanku, pri čemu poziva da se što manje troše sredstva vakufskog proračuna. (Šaković, 2006:68)

Svršenici Osman-kapetanove medrese su stupili u vjerske i vjersko-prosvjetne službe širom Bosne i Hercegovine. Ne mali broj učenika ove medrese je nastavio školovanje u učiteljskoj školi Daru-l-muallimin u Sarajevu, Šerijatsko sudaškoj školi u Sarajevu ili su nastavili školovanje na nekoj od prestižnih škola u Istanbulu.

Međutim postoje slučajevi onih koji su završili Osman-kapetanovu medresu ali nisu stupili u vjersku službu nego su se bavili trgovinom, poljoprivredom itd.

Prema službenoj evidenciji medrese, pored osam muderisa ove ustanove, od kojih su svi bili hafizi, čak stotinu učenika ove medrese je završilo hifz Kur'ana. Od tih stotinu hafiza, njih osam je završilo neku dodatnu školu i radilo kao predavač u nekoj od medresa u Bosni i Hercegovini.

Među mnogobrojnim učenicima gračaničke medrese bilo je dosta dobrih učača Kur'ana i mevluda.

Pojedini učenici su pored učenja u medresi kod obližnjih majstora izučavali zanate pa su se kasnije profesionalno bavili tim zanatom i tako zarađivali sredstva za život.

Nekolicina učenika Osman-kapetanove medrese su nakon svršetka medrese upisivali mjesne državne škole, te tako sticali uslove da nastave školovanje na višim i visokim obrazovnim ustanovama Bosne i Hercegovine.

1.7.1. Najistaknutiji svršeni medrese

U izvještaju Islamske vjerske zajednice Gračanica iz 1968. godine navedena su imena svršnika Osman kapetanove medrese koji su nastavili školovanje na višim vjerskim školama i stekli zvanje muderisa. Ti učenici su:

- *Husein ef. Mujić* rođen je 1918. godine u Gornjoj Orahovici kod Gračanice. Istaknuti

svršnik Osman-kapetanove medrese koji je obnašao funkciju reisu-l-uleme.

- *Hadži hafiz Halil ef. Bišnjaković* iz Brijesnice, općina Doboš, kao muderis službovao u Zvorniku sve do svoje smrti
- *Hafiz Đulejman ef. Fazlić* iz Seone, općina Srebrenik, kao muderis službovao u Odžaku sve do svoje smrti
- *Hafiz Jusuf ef. Džaferhodžić*, rodom iz Sokola, kao muderis službovao u Dubici, a zatim kao imam u rodnom mjestu Sokolu sve do svoje smrti
- *Hafiz Agan ef. Vehabović* službovao kao muderis u Dubici sve do svoje smrti
- *Mehmed ef. Džafić*, rodom iz Dovorovaca kao muderis službovao kao muderis u Donjem Vakufu sve do svoje smrti
- *Hafiz Smail ef. Džafić*, rodom iz Gračanice, kao upravitelj ženske ibtidaije službovao u Gračanici, a kao muderis i džematski imam u Kladnju sve do svoje smrti
- *Hafiz Hasan ef. Smajlović*, rodom iz Čehaja, općina Srebrenik, jedan od najistaknutijih svršnika gračaničke medrese, kao muderis službovao u više mjesta širom Bosne i Hercegovine
- *Hafiz Sabit ef. Aganović*, rođen u Gračanici, bio je muderis i upravitelj ženske ibtidaije u Gračanici, zatim muderis u Zvorniku, zatim kao muderis u medresi u Tuzli, te ponovo kao muderis i upravnik podrinjske medrese u Zvorniku. (Djedović, 2005:89)

Husein ef. Mujić rođen je 1918. godine u Gornjoj Orahovici kod Gračanice. Osnovnu školu je završio u rodnom mjestu, a potom Osman-kapetanovu medresu u Gračanici. Dalje školovanje je nastavio na okružnoj Behram-begovoj medresi u Tuzli. U vrijeme školovanja 1936. godine završio je i hifz, pred poznatim hafizom Ahmed ef. Redžebašićem.

Studij arapskog jezika i književnosti završio je vanredno i to u poznijim

godinama, na Filološkom fakultetu u Beogradu, 1980. godine.

U službu Islamske zajednice stupio je 1938. godine kada je postavljen od strane bivšeg Ulema medžlisa iz Sarajeva, za imama i vjeroučitelja u Zvorniku, gdje je ostao do juna mjeseca 1941. godine.

U toku rata je radio u Srednjoj Zelinji kod Gradačca, a po oslobođenju biva premješten u Gračanicu za imama i sekretara Vakufskog povjerenstva. Godine 1960. Sabor Islamske zajednice izabrao ga je za glavnog imama tuzlanske oblasti, a iza 1975. godine i za muftiju tog regiona.

U organima i tijelima Islamske zajednice bio je redovno u svim sazivima, počevši od Republičkog sabora i starješinstva pa do Vrhovnog sabora i starješinstva. Spada u red osnivača Udruženja ilmije 1950. godine, a bio je i njegov predsjednik u vremenu od 1963. do 1966. godine. Dok je "Preporod" bio glasilo Udruženja ilmije, bio je njegov glavni i odgovorni urednik i to od 1972. do 1975. godine.

Nakon smrti Naim ef. Hadžibabića imenovan je za vrhovnog poglavara Islamske zajednice, a zvanično promovisan na tu odgovornu funkciju 31. 10. 1987. godine. Svečana predaja menšure, po njegovoj ličnoj želji, obavljena je 11. 12. 1987. godine u beogradskoj Bajrakli džamiji.

Husein ef. Mujić povukao se sa položaja reisu-l-uleme koncem 1989. godine. (Tucaković, Velić, Kovač, 2012:155)

1.7.2. Ostali istaknuti učenici Osman-kapetanove medrese

1. *Hadži hafiz Hasan ef. Hadžiefendić*, sin Hasana ef. Rodom iz Vranovića, općina Gračanica, službovao kao šerijatski sudija u više mjesta Bosne i Hercegovine i kao najstariji Vrhovni šerijatski sudija u Sarajevu sve do penzije. Umro je u Gračanici i sahranjen u haremu ispred Budimli Ahmed-pašine džamije.
2. *Bekir ef. Konjić*, rodom iz Brijesnice, općina Gračanica. Bio je dugogodišnji upravitelj ibtidaije u Zvorniku.

3. *Hafiz Mustafa ef. Bubrić*, rodom iz Jajca. Bio je dugogodišnji znameniti mujezin na Esma Sultan džamiji u Jajcu i Sulejmaniji u Travniku.
4. *Hazim ef. Hadžić*, sin Mustafe ef. iz Gračanice. Svršenik šerijatske sudačke škole, zatim pravnog fakulteta u Debrcinu. Službovao u upravnoj službi i kao zamjenik Direktora policije u Sarajevu.
5. *Hafiz Hasan ef. Odžakić*, rodom iz Zavidovića. Bio je dugogodišnji džematski imam u više mjesta u Bosni i Hercegovini, te predsjednik Udruženja džamijskih imama u Bosni i Hercegovini.
6. *Hafiz Džafer ef. Mehmedagić*, rodom iz Doboja. Bio je sudija i advokat u više mjesta u Bosni i Hercegovini.
7. *Hafiz Husejn ef. Huremović*, rodom iz Dubočca, općina Derventa. Bio je dugogodišnji džamijski imam u Kobašu i u Bosanskom Brodu, a prije svega na daleko poznat kao dobar učač Kur'ana.
8. *Dulejman ef. Fazlić*, sin Hadži Ahmeta iz Seone, općina Srebrenik. Dugogodišnji upravitelj ibtidaie i džematski imam u Gračanici.
9. *Hafiz Ibrahim ef. Mehinagić*, rođen u Prnjavoru. Službovao kao šerijatski sudija u Zvorniku, Tuzli, Gračanici, zatim kao vrhovni šerijatski sudija, te glavni imam za područje Doboja sve do penzije.
10. *Hafiz Čamil ef. Kamarić*, službovao kao šerijatski sudija u Sanskom Mostu, Cazinu, te poslije u Zagrebu.
11. *Hafiz Salih ef. Salibašić*, rodom iz Doboja. Radio je kao dugogodišnji džematski imam u Doboju.
12. *Adem ef. Salkičević*, rodom iz Lepenice, općina Tešanj. Radio je i djelovao kao džematski imam u Tesliću i Doboju sve do svoje smrti.
13. *Husejn ef. Kadrić*, rodom iz Lukavice, općina Gračanica. Radio kao dugogodišnji imam u Travnicama.
14. *Mehmed ef. Okić*, rodom iz Gračanice. Radio kao profesor u medresi u Skoplju. Zatim kao profesor na Šeriatskoj gimnaziji, te kao profesor kadijskih nauka na Univerzitetu u Ankari.
15. *Mustafa ef. Nurikić*, sin Hadži Hasana, rodom iz Vranovića, općina Gračanica. Radio kao dugogodišnji džematski imam u Odžaku te kao džematski imam u svom rodnom selu Vranovićima.
16. *Ibrahim ef. Imširović*, rodom iz Seone, općina Srebrenik. Radio šerijatski sudija u Sarajevu i Tuzli, kao dugogodišnji upravitelj i nastavnik u Gazi Husrevbegovoj medresi u Sarajevu, i napokon vjersko-prosvjetni referent za Bosnu i Hercegovinu i vrhovni šerijatski sudija. Umro je u Sarajevu.
17. *Salih ef. Beganović*, sin Uzejra iz Sokola, općina Gračanica. Radio kao dugogodišnji muallim i imam, te kao džematski imam i vjersko-prosvjetni referent pri odboru IVZ Gračanica.
18. *Zaim ef. Dizdarević*, sin Uzejra, rodom iz Sokola, općina Gračanica. Radio kao dugogodišnji imam i muallim u Gračanici, zatim imam Kuršumlje u Maglaju, te kao imam u rodnom selu Sokolu.
19. *Hamid ef. Vikalo*, rodom iz Sladne, općina Gračanica. Radio kao džematski imam u Sladnoj i Janji, te u Brčkom.
20. *Hafiz Husejn ef. Mujić*, sin Mehmeda iz Gornje Orahovice, općina Gračanica. radio kao dugogodišnji džematski imam u Kotorskom, sve do svoje smrti.
21. *Mustafa ef. Aganović*, sin Ibrahima iz Sokola, općina Gračanica. Radio kao imam u više džemata, te na kraju svog radnog vijeka u Kotorskom kod Doboja.
22. *Mehmed ef. Nurikić*, rodom iz Vranovića, općina Gračanica. Radio kao dugogodišnji imam i muallim u Derventi.
23. *Hafiz Idriz ef. Omeragić*, rodom iz Donjeg Vakufa. Radio kao muallim u Gračanici i džematski imam u Stjepan Polju, općina Gračanica sve do svoje smrti.
24. *Smajl ef. Vikalo*, sin Osman-efendije iz Sladne općina Srebrenik. Radio kao džematski imam u Sladnoj sve do svoje smrti.
25. *Omer ef. Ferizović*, rodom iz Babunovića, općina Srebrenik. Radio kao džematski imam u Babunovićima sve do svoje smrti.
26. *Mehmed ef. Hamidović*, sin Ibrahim-efendije. Radio kao džematski imam u Donjim Doborovcima, općina Gračanica.
27. *Osman ef. Hodžić*, iz Gornjih Dobarovaca, općina Gračanica. Radio kao dugogodišnji imam i mualim u Gornjim Doborovcima.
28. *Hasan ef. Ljevaković*, rodom iz Moševca, općina Tešanj. Radio kao džematski imam u Tesliću, te kao vjersko-prosvjetni referent pri odboru IVZ u Zenici.
29. *Ibrahim ef. Subašić*, rodom iz Lukavice, općina Gračanica. Radio kao dugogodišnji imam, a jedno vrijeme i načelnik općine.
30. *Džemal ef. Fazlić*, rodom iz Seone, općina Srebrenik. Radio kao dugogodišnji imam i muallim u Seoni, te predsjednik Odbora IVZ u Srebreniku.
31. *Kasim ef. Omerović*, rodom iz Seone, općina Srebrenik. Radio kao dugogodišnji imam i muallim u više mjesta u Bosni i Hercegovini.
32. *Abmet ef. Šiljić*, sin Hadži Mustafe-efendije iz Gračanice. Zavrio je Sudačku šeriatsku školu. Poginuo za vrijeme Narodno oslobodilačkog rata i sahranjen u Gračanici.
33. *Abmet ef. Omerbegović*, sin Husejna, rodom iz Gračanice. Umro je kao đak Šeriatsko sudačke škole 1925. godine i sahranjen u Gračanici.
34. *Abdulah ef. Dizdarević*, rodom iz Sokola, općina Gračanice. Radio kao imam u Kotorskom, a zatim kao džematski imam u Sokolu do svoje smrti.
35. *Husejn ef. Mušić*, rodom iz Džakula, općina Gračanica. Radio kao džematski imam u Džakulama i Orahovici, općina Gračanica.
36. *Abdulah ef. Vehabović*, sin Hadži Agana-efendije rodom iz Dubice.
37. *Ibrahim ef. Subašić*, rodom iz Lukavice, općina Gračanica. Radio kao imam u više mjesta u Bosni

i Hercegovini i džematski imam u Sjenini do svoje smrti.

38. *Ali ef. Hodžić*, rodod iz Lukavice, općina Gračanica.
39. *Mehmed ef. Kadić*, rodod iz Seone, općina Srebrenik. Radio kao dugogodišnji imam u Brki, općina Brčko.
40. *Omer ef. Nurikić*, sin Šemsin iz sela Vranovići, općina Gračanica. Radio kao dugogodišnji imam i muallim u Orahovici i Vranovićima.

Školske 1933./1934. godine u Osman-kapetanovoj medresi je bilo 27 učenika. Od njih 27, 13 učenika je ostvarilo odličan uspjeh. Odlični učenici su bili:

1. Zajim Dizdarević
2. Halil Hadžić
3. Salih Hadžić
4. Mustafa Okić
5. Ibrahim Sumbić
6. Ibrahim Mašić
7. Hamdija Vikalo
8. Ibrahim Smajić
9. Hasan Avdić
10. Mustafa Nurikić
11. Ibrahim Softić i
12. Salih Begović (Šaković, 2006:68)

Ovim učenicima zbog odličnog uspjeha i vladanja Vakufska direkcija iz Sarajeva kao nagradu poklonila je, u to vrijeme veoma popularnu knjigu, *“Zašto su muslimani nazadovali, a drugi napredovali”* od Emira Šekiba Arslana.

1.8. Doprinos svršenika Osman-kapetanove medrese razvoju Gračaničkog kadiluka

Osman-kapetanova medresa dala je neizmjeriv doprinos razvoju Gračaničkog kadiluka i cjelokupnog prostora bosanskog ejaleta. Taj doprinos ogledao se ne samo u pogledu razvoja islamskog vjerskog obrazovanja i školovanja vrsne uleme, nego i u drugim sferama društvenog života. Osman-kapetanova medresa dala je svršeničke koji su uticali na razvoj gračaničkog kraja na području sudstva, politike, zanatstva, poljoprivrede, stočarstva itd.

Svršenici medrese kao školovani i dobro obučeni u svojoj struci bili su veoma cijenjeni u društvu. Njihovo relativno dosta profilirano vjersko znanje pružalo im je mogućnost napretka u to vrijeme različitim sferama društvenog života. Kada je u Osman-kapetanovoj medresi izvršena reforma nastave i nakon što su uvedeni svjetovni predmeti, omogućeno je svršenicima medrese da nastave školovanje ne samo na vjerskim obrazovnim institucijama, već i na obrazovnim institucijama svjetovnog karaktera.

Prije izvršene reforme nastave i uvođenja svjetovnih predmeta, svršenički Osman-kapetanove su bili aktivni samo u domenu vjere i vjerskih pitanja što nije bio slučaj nakon reformi. Tradicionalna nastava je “gušila” kreativnost i suvremeniji pristup društvenim pitanjima. Medresa je pružala veoma šturo i reducirano znanje. Muderisi su nudili samo one sadržaje koji su bili dovoljni za vjersku službu u nekoj od mjesnih džamija ili nastavak školovanja u medresama višeg stepena kao što su bile Behram-begova medresa u Tuzli ili Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu. Kada je riječ o Osman-kapetanovoj medresi najteža situacija je bila u periodu djelovanja muderisa Šiljića. Muderis Šiljić na mjestu upravitelja medrese zbog svojih konzervativnih stavova nije dozvoljavao reformu tradicionalne nastave. Prije reforme iz medrese su uglavnom izlazili svršenički koji su se zadovoljavali poslovima mjesnih imama. Veoma mali broj svršenički Osman-kapetanove medrese se odlučivao i za nastavak školovanja na višim vjersko-obrazovnim institucijama. Obrazovanje koje su pružale niže medrese u to vrijeme je predstavljalo svakako visoku pismenost među muslimanskim stanovništvom. Svršenici Osman-kapetanove medrese zapošljavali su se kao mjesni imami širom Gračaničkog kadiluka. Radili su na opismenjavanju velikog broja djece u mnogobrojnim mektebima. Svakako da njihov uspjeh nije samo u ličnom opismenjavanju i emancipaciji za što je zaslužna Osman-kapetanova

medresa već i u radu sa drugima kroz različite vidove društvenog djelovanja, što predstavlja veliki doprinos razvoju i prosperitetu Gračaničkog kadiluka i prostora drugih kadiluka unutar bosanskog ejaleta.

Neka imena svršenički Osman-kapetanove medrese koji su nakon završetka školovanja radili kao mjesni imami:

- *Hafiz Hasan ef. Odžakić*, (Zavidovići) dugogodišnji džematski imam u više mjesta u Bosni i Hercegovini, te predsjednik Udruženja džamijskih imama u Bosni i Hercegovini.
- *Hafiz Husejn ef. Huremović*, (Derventa), imam u Kobašu i u Bosanskom Brodu
- *Dulejman ef. Fazlić*, (Srebrenik), džematski imam u Gračanici
- *Hafiz Ibrahim ef. Mehinagić*, (Prnjavor), glavni imam za područje Doboja
- *Hafiz Salih ef. Salibašić*, (Doboj), džematski imam u Doboju.
- *Adem ef. Salkičević*, (Tešanj), džematski imam u Tesliću i Doboju
- *Husejn ef. Kadrić*, (Gračanica), dugogodišnji imam u Travnicama
- *Mustafa ef. Nurikić*, (Gračanica), džematski imam u Odžaku i selu Vranovićima
- *Salih ef. Beganović*, (Gračanica), dugogodišnji muallim i imam, te džematski imam i vjersko-prosvjetni referent pri odboru IVZ Gračanica
- *Zaim ef. Dizdarević*, (Gračanica), imam i muallim u Gračanici, zatim imam Kuršumlije u Maglaju, te kao imam u rodnom selu Sokolu
- *Hamid ef. Vikalo* (Srebrenik), džematski imam u Sladnoj i Janji, te u Brčkom
- *Hafiz Husejn ef. Mujić*, (Gračanica), džematski imam u Kotorskom
- *Mustafa ef. Aganović*, (Gračanica) imam u više džemata te

- na kraju svog radnog vijeka u Kotorskom kod Doboja
- *Mehmed ef. Nurikić*, (Gračanica), dugogodišnji imam i muallim u Derventi
 - *Hafiz Idriz ef. Omeragić*, (Donji Vakuf), džematski imam u Stjepan Polju, općina Gračanica
 - *Smajl ef. Vikalo*, (Srebrenik), džematski imam u Sladnoj, Srebrenik
 - *Omer ef. Ferizović*, (Srebrenik), džematski imam u Babunovićima, Srebrenik
 - *Mehmed ef. Hamidović*, (Gračanica), džematski imam u Donjim Doborovcima, Gračanica
 - *Osman ef. Hodžić*, (Gračanica), dugogodišnji imam i muallim u Gornjim Doborovcima
 - *Hasan ef. Ljevaković*, (Tešanj), džematski imam u Tesliću, te kao vjersko-prosvjetni referent pri odboru IVZ u Zenici.
 - *Ibrahim ef. Subašić*, (Gračanica), dugogodišnji imam u Gračanici
 - *Džemal ef. Fazlić*, (Srebrenik), dugogodišnji imam i muallim u Seoni te predsjednik Odbora IVZ u Srebreniku.
 - *Kasim ef. Omerović*, (Srebrenik), dugogodišnji imam i muallim u više mjesta u Bosni i Hercegovini.
 - *Abdulah ef. Dizdarević*, (Gračanica), imam u Kotorskom, a zatim kao džematski imam u Sokolu
 - *Husejn ef. Mušić*, (Gračanica), džematski imam u Džakulama i Orahovici, općina Gračanica
 - *Abdulah ef. Vehabović*, (Dubice), džematski imam u Dubici
 - *Ibrahim ef. Subašić*, (Gračanica), imam u više mjesta u Bosni i Hercegovini i džematski imam u Sjenini
 - *Ali ef. Hodžić*, (Gračanica), imam u Gračanici
 - *Mehmed ef. Kadić*, (Srebrenik), dugogodišnji imam u Brki, općina Brčko
 - *Sejfidin ef. Zabirović*, (Gračanica), dugogodišnji imam u mjestu Orašje općina Gračanica

- *Husein ef. Mustafić*, (Doboj), dugogodišnji imam u nekoliko mjesta u Doboju

Veliki broj imama zbog prostora i prirode samog rada ovdje nije spomenut. Ono što je sigurno jeste njihov neizmjerni doprinos razvoju Gračaničkog kadiluka i značaj Osman-kapetanove medrese kao temeljne institucije vjerskog odgoja mladih na spomenutom prostoru.

Kada je u pitanju doprinos u razvoju sudstva i vjerskog prava u području Gračaničkog kadiluka te provođenja šerijatskog zakona, najveći doprinos na tom polju dali su sljedeći svršeni Osman-kapetanove medrese:

- Hafiz Hasan-efendija Nurkić,
- Hafiz Džafer-efendija Mehmedagić,
- Ibrahim-efendija Mehinagić,
- Hadži hafiz Hasan ef. Hadžiefendić,
- Hazim ef. Hadžić,
- Hafiz Ćamil ef. Kamarić,
- Ahmet ef. Šiljić i
- Ahmet ef. Omerbegović

Novi sistem vlasti u Bosni i Hercegovini donio je sa sobom potrebu za velikim brojem šerijatskih sudija, kadija i poznavaoa šerijatskog prava. Zbog toga učenici širom Bosne i Hercegovine nakon svršetka školovanja u lokalnim medresama odlaze u Istanbul ili neke druge islamske gradove gdje studiraju šerijatsko pravo. Nakon toga se vraćaju u domovinu Bosnu i Hercegovinu gdje u raznim mjestima i kadilucima širom zemlje uspostavljaju i provode islamski vjerezakon.

Svršenici Osman-kapetanove medrese koji su gajili poseban interes za pravo nakon završetka ove niže medrese, školovanje nastavljaju u Behram-begovoj medresi u Tuzli ili Husrev-begovoj medresi u Sarajevu. Nakon ovih medresa neki od njih studiraju šerijatsko pravo u Istanbulu.

1.9. Objekt Osman-kapetanove medrese danas

Osman-kapetanova medresa predstavlja simbol i ponos grada Gračanice. Ona je trag i uspomena na vrijeme kada je grad Gračanica predstavljala

kulturno, vjersko i naučno središte ovog dijela Bosne i Hercegovine i mjesto gdje su radili i živjeli neki veoma istaknuti muslimanski alimi i aktivisti.

Osman-kapetanova medresa je bez sumnje veliko kulturno-historijsko naslijeđe Gračanice. Jedna je od najvećih turističkih destinacija Gračanice i okoline. Objekt se učenicima osnovnih i srednjih škola predstavlja kao još uvijek, postojeći dokaz o obrazovanju u gračaničkom kraju. Simbol je jednog vremena u kojem su djeca također tražili novo znanje i sticali nova iskustva.

Zgrada Osman-kapetanove medrese stavljena je na popis turističkih destinacija Tuzlanskog kantona. Spada u red dobro očuvanih objekata starijih više od jednog stoljeća. Nalazi se na turističkoj karti Tuzlanskog kantona i jedna je od omiljenih destinacija turista širom Evrope, a naravno i Bosne i Hercegovine.

Zgrada medrese se bez sumnje najviše koristi za vjerske islamske događaje. U vrijeme mjeseca ramazana, deršana, kao i plato ispred objekta se koristi za priređivanje zajedničkih iftara. Organizatori takvih iftara i druženja su Medžlis islamske zajednice Gračanica, općina Gračanica i drugi. Jednu od posebnih turističkih atrakcija priređuju udruženje žena Gračanice koje u prostorijama medrese predstavljaju etnografsko blago ovog kraja. Predstavljaju se sa rukotvorinama žena Gračanice. Keranje, pletenje i heklanje su bili jedan od poslova koje je obavljala žena u okviru svog domaćinstva.

U samom objektu medrese nalazi se i ugostiteljski objekt "Bosanska kahvana". Ugostitelji svojim posjetiocima nude da uz ukusnu kahvu dožive ljepotu vremena Osman-kapetana gledajući u ono što je nastalo njegovom zaslugom.

Osman-kapetan je zasigurno ostavio historijski pečat u Gračanici. Medresa je njegov zaštitni znak i svojevrsan dokaz njegove veličine kao istinskog muslimana. Osman-kapetan i njegova medresa je potvrda prolaznosti ljudskog života, te da dugo, iza ljudskog života ostaje ono što se uvakufi i ostavi na korištenje budućim generacijama.

Zaključak

Osman-kapetanova medresa je osnovana u vrijeme najturbulentnijih i najburnijih dešavanja u povijesti Bosne i Hercegovine. Osnovana je za vrijeme osmanske vlasti, djelovala tokom austro-ugarske a prestala sa radom tokom komunističke vlasti u Bosni i Hercegovini.

Medresa je značajno doprinijela vjerskoj, kulturnoj i društvenoj emancipaciji stanovništva Gračaničkog kadiluka u periodu od 1800. do 1947. godine. Osnovana je i sagrađena zaslugom Osman-kapetana Gradašćevića po kome je i dobila naziv. Svojim vakufom, Gradašćević je obezbjedio materijalnu opskrbu rada medrese. Na osnovu datuma izdavanja Osman-kapetanove vakufname, pretpostavlja se da je objekt napravljen prije 1800. godine. Prvobitni objekt je postojao sve do 1888. godine, kada je sagrađena nova zgrada medrese. Novi objekt medrese je sagrađen u pseudomaurskom stilu gradnje. 1906. godine dodat je sprat do tada prizemnoj zgradi medrese a ponovna rekonstrukcija objekta izvršena je 1988./1989. godine i kao takva postoji danas. Osman-kapetanova medresa je izgrađena u obliku slova "U". Takav oblik medrese može se prepoznati u tipologiji gradnje medresa u osmanskom periodu.

Nastavni plan i program u Osman-kapetanovoj medresi bio je identičan ostalim medresama nižeg stupnja širom Bosne i Hercegovine. U prvim godinama rada medrese, nastava je bila organizovana po sistemu "halki". Učenici su slušali dersove muderisa bez obzira na starosnu dob i mogućnosti usvajanja gradiva. Školovanje je trajalo sedam do osam godina. 1895. godine izvršena je prva reforma nastave. Nastava je bila podijeljena na tri stepena. Ova reforma izvršena je u svim medresama Bosne i Hercegovine. Po novom sistemu školovanje je trajalo sedam godina. U ovom radu smo pokazali da u Osman-kapetanovoj medresi nikad nije izvršena reforma nastave koja je trebala biti završena prije početka Prvog svjetskog rata. Razlog tome je konzervativnost i

nespremnost za promjene tadašnjem upravitelja medrese muderisa Šiljića. Zbog toga je muderis Šiljić bio kritikovan od strane gračaničkih intelektualaca. Odlukom Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini 1930. godine izvršena je reforma nastave u svim medresama pa tako i u Osman-kapetanovoj medresi. Nastava je trajala pet godina. Osman-kapetanova medresa je pretrpjela sve reforme koje su pokretane od strane Islamske zajednice i tadašnjih vlada sa izuzetkom reforme koja je uslijedila pred sami početak Prvog svjetskog rata.

Neki od prvih a i najistaknutijih muderisa ove medrese bili su Muhammed ef. Pisakvica, Hasan ef. Nurkić, hafiz Osman ef. Avdić, Osman ef. Mulaibrahimović, hafiz Mehmed Teufik ef. Okić i hafiz Mustafa ef. Šiljić. Na poziciji muderisa najduže je ostao Mustafa ef. Šiljić (1909.-1947.). S druge strane, Mehmed ef. Okić je bio najistaknutiji i najobrazovaniji muderis Osman-kapetanove medrese. Tokom njegovom rada medresa je postala čuvena širom Bosne i Hercegovine, kako po broju učenika tako i po nivou i kvalitetu nastave koja se u njoj odvijala. Dok je Mehmed-efendija predavao u Osman-kapetanovoj medresi u nju su dolazili učenici iz svih krajeva Bosne i Hercegovine. Muderrisi i profesori Osman-kapetanove medrese su se školovali u Istanbulu a od njih je zavisio kvalitet i vrijednost znanja koje su prenosili. Svi muderrisi ove medrese su dali neizmjeran doprinos vjerskoj, intelektualnoj i duhovnoj izgradnji generacija učenika ove medrese.

Osman-kapetanova medresa je iznjedrila jedan broj značajnih bosanskohercegovačkih alima i istaknutih društvenih i javnih radnika. Ovu medresu je svake godine upisivalo između šezdeset i osamdeset učenika a u pojedinim godinama taj broj je iznosio i do dvjesto učenika. U ovom radu smo pokazali da su u prvim godinama medresu uglavnom pohađala djeca iz urbanih i gradskih sredina. Bila su to djeca istaknutih i značajnih gračaničkih trgovaca, državnih službenika, gračaničke uleme itd.

Situacija se u tom pogledu veoma brzo promijenila u korist djece iz seoskih i ruralnih sredina. Početkom 20. stoljeća većina učenika dolazi iz ruralnih sredina. To su učenici koji dolaze iz obližnjih gračaničkih sela, kao i iz sela susjednih općina Srebrenik i Gradačac. Medresa postepeno gubi na značaju i svake školske godine broj upisanih učenika je bio sve manji. Uzrok tome je konzervativnost i neprilagodljivost tadašnjeg upravitelja i muderisa Šiljića, s jedne strane, i sveukupna teška politička i ekonomska situacija u zemlji u to vrijeme. Najveći broj svršenika Osman-kapetanove medrese ostaje na ovom nivou obrazovanja i rade kao imami u džamijama ili mektebima. Jedan broj svršenika nastavlja školovanje, te rade kao muderrisi u okružnim medresama širom Bosne i Hercegovine. Pokazali smo, da je jedan broj svršenika ove medrese završio šerijatsko pravo i da su radili kao šerijatske sudije u Gračaničkom kadiluku i mnogim drugim kadilucima. Neki svršenici Osman-kapetanove medrese su se kasnije bavili i zanatstvom, trgovinom i drugim djelatnostima.

Na osnovu detaljne analize i iščitavanja dostupnih dokumenata može se zaključiti da su svršenici Osman-kapetanove medrese predstavljali značajan i vrijedan dio bosanskohercegovačke uleme.

Osman-kapetanova medresa je bila glavna medresa Gračaničkog kadiluka. Bila je to ustanova koja je u mnogome doprinosila vjerskoj, prosvjetnoj i kulturnoj emancipaciji stanovništva. Ova medresa je izvršila veliki uticaj na svijest, moral i ponašanje svih učenika koji su prošli kroz nju. Vršila je vjersku i društvenu emancipaciju učenika. Značajno je doprinijela vjerskoj, društvenoj, ekonomskoj i političkoj emancipaciji kako učenika tako i pripadnika cijelog Gračaničkog kadiluka, posebno grada Gračanice. Mnogobrojni svršenici Osman-kapetanove putem mekteba, medresa, ibtidaija, džamija i drugih vidova formalnog i neformalnog djelovanja vršili pozitivan i blagodatnan uticaj dugi niz godina na cjelokupnu regiju.

Literatura

- Balić, S., (1994.), *Kultura Bošnjaka – muslimanska komponenta*, II izdanje, Zagreb-Tuzla, R&R Tuzla.
- Bašić, K., (2002.), *Prof. Muhamed Tajjib Okić, život i djelo*. Gračanički glasnik, VII/14, str. 64-74; Časopis za kulturnu istoriju Gračanice i okoline.
- Čurić, H., (1983.), *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine.*, Sarajevo, Veselin Masleša
- Čurić, H., (1965.), *Školske prilike muslimana u Bosni i Hercegovini, 1800-1878*, Beograd, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 50
- Djedović, R., (2003.), *O vakufima u Gračanici: dvoje vakufname Gradaševića*, Gračanički glasnik, broj 2., Časopis za kulturnu istoriju Gračanice i okoline.
- Djedović, R. (2005.) *Islamska kulturna baština Gračanice i okoline (Prema izvještaju Odbora Islamske vjerske zajednice, odnosno kadije Ibrahim ef. Mehinagića iz 1967. godine)* Gračanički glasnik, br.4 Časopis za kulturnu istoriju Gračanice i okoline
- Grupa autora, (1998.), *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do Drugog Svjetskog rata*, Sarajevo, Bosanski kulturni centar
- Hadžijahić, M., (1990.), *Od tradicije do identiteta*, Zagreb, Muslimanska naklada "Putokaz".
- Hadžijamaković, M., (1989.), *Medžmua Abdulvehhaba Karahodže (Karahodža-zade)*, Sarajevo, Anali GBH knj. XI-XII
- Hamzić, O., (2012.) *Gračanica i okolina, u periodu između dva Svjetska rata (pravno-politički i društveno ekonomski razvoj)* Sarajevo, Institut za historiju.
- Hasanović, B., (2008.), *Islamske obrazovne ustanove u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1941.*, Sarajevo, Islamski pedagoški fakultet u Zenici
- Imamović, M., (1997.), *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, Bošnjačka zajednica kulture Izdavačko preduzeće "Preporod" Sarajevo.
- Kasumović, I., (1999.), *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Mostar: Islamski kulturni centar.
- Karčić, F., (2001), *Islamske studije na pragu 21. vijeka: Nashijede prošlosti i izazovi budućnosti*, Novi muallim, god. II, br. 6/2001, Sarajevo.
- Kulenović, S., (1994.), *Gračanica i okolina (antropogeografske i etnološke odlike)*, Tuzla, Muzej istočne Bosne i DD "Grin" Gračanica.
- Kulenović, S., (1995.), *Etnologija Sjeveroistočne Bosne*, Tuzla, Muzej istočne Bosne.
- Kurto, N., (1998.), *Arhitektura Bosne i Hercegovine: razvoj bosanskog stila*, Sarajevo, Međunarodni centar za mir
- Malcolm, N., (1995.), *Povijest Bosne*, Zagreb, Erasmus Gilda, Novi Liber, Dani.
- Nurikić, T., (1994.), "Hafiz Mehmed Teufik ef. Okić". *Biljeg vremena*, II, 12, Gračanica, april 1994., str. 17
- Suljkić, H., Hamzić, O., (2005.), *Gračaničke medrese, njihovi graditelji, muderisi i učenici*. Gračanički glasnik, IV/7, 1999., 57-68.
- Šaković, E., (2005.), *Značaj vakufa u razvoju gračaničke čaršije*, Gračanički glasnik broj 17. str. 74-75 i 77-78., Časopis za kulturnu istoriju Gračanice i okoline
- Šaković, E., (2006.), *Osman-kapetanova medresa u Gračanici u periodu između dva svjetska rata*, Gračanički glasnik, broj 21., Časopis za kulturnu istoriju Gračanice i okoline
- Šaković, E., (2004.), *Hadži Halil efendija Trepanić i njegovi vakufi u Gračanici*, Gračanički glasnik, broj 9., Časopis za kulturnu istoriju Gračanice i okoline
- Velić, A., Tucaković, E., Kovač, M., (2012.), *100 bošnjačkih imama iz perioda 1912.-2012.*, Sarajevo, El-Kalem

الموجز

مدرسة القبطان عثمان وأهميتها بالنسبة لقضاء غراتشانيتسا في الفترة من

عام ١٠٨١ إلى عام ١٩٩١م

مرشد شعبانوفيتش

بقيت مدرسة القبطان عثمان تعمل في غراتشانيتسا في صور وأشكال مختلفة في الفترة من عام ١٠٨١ إلى عام ١٩٩١م. وكانت تمثل المؤسسة الدينية التعليمية الرئيسية في قضاء غراتشانيتسا. وقد تربي فيها وتخرج منها عدد كبير من التلاميذ، فكانت بذلك المركز الفكري والديني والثقافي لهذا القضاء. مؤسس المدرسة القبطان عثمان غراداشتشيفيتش، والد القبطان الشهير حسين غراداشتشيفيتش. ترك القبطان عثمان وراءه ممتلكات كثيرة ليصرف منها على عمل المدرسة ونشاطاتها، منذ تأسيسها وحتى إغلاقها. عاشت مدرسة القبطان عثمان نفس مصير المدارس الشرعية كلها في البوسنة والمهرسك في ذلك الزمان، حيث شملتها الإصلاحات التي تم تنفيذها في باقي المدارس الشرعية في البوسنة والمهرسك، وكان الهدف من تلك الإصلاحات تحسين معارف التلاميذ ورفع مستوى جودة التدريس ومواكبة التيارات العصرية في التعليم. كان المتخرجون منها مؤهلين لممارسة الوظائف الدينية في الإمامة والخطابة والتعليم الديني في كل أنحاء قضاء غراتشانيتسا وخارجه، ونظرا للعلوم التي اكتسبها، كان ب

Summary

OSMAN-KAPETAN'S MADRASA
AND ITS SIGNIFICANCE FOR THE
QADILUK GRAČANICA IN 1800 TO 1945

Mersed Šabanović

Osman-kapetan's Madrasa had been functional in Gračanica in different forms in the throughout from 1800 to 1945. This madrasa was the main religious educational institution of this area. It was an institution that educated a great number of students and was the local centre of religion and culture. It was founded by Osman-kapetan Gradašević, father of well-known Hussain-kapetan Gradašević. Osman-kapetan left a significant endowment that secured functioning of this madrasa until the day it was closed. Osman-kapetan's madrasa shared the faith of all the madrasa's in Bosnia and Herzegovina of that time. All the reforms that were carried out in all the other madrasa also took place in Osman-kapetan's madrasa. Reforms were aiming to improve the standards of learning and teaching following the contemporary trends in education. Students of madrasa were prepared for religious service as *imams* or *mua'llims*. The education of graduates from this madrasa

إمكانهم مواصلة التعليم في المؤسسات التعليمية العليا في البوسنة والهرسك، وفي إسطنبول. وقد مارس الكثيرون من خريجها وظائف في التدريس والقضاء والإفتاء والقضاء الشرعي، بينما تحول بعضهم إلى العمل الحرفي أو الزراعي. شهدت مدرسة القبطان عثمان عمل عدد كبير من المدرسين المرموقين، الذين تركوا أثرا دائما في عمل هذه المؤسسة ونشاطها، واحتراما منهم لقدسية وحرمة وظيفة المعلم، كانوا يجتهدون في الإخلاص في عملهم ويقدمون لتلاميذهم أفضل ما لديهم من المعارف ويؤهلونهم للوظيفة الدينية ومواصلة التعليم. أنشئ مبنى المدرسة على الطراز الشبيه بالموريسكي، وتعتبر مثالا للعمارة في الحقبة النمساوية الهنغارية. أثبتت المدرسة الشرعية في غراتشانيتسا جدواها عبر التاريخ وأدت الهدف الذي رسمه لها مؤسسها وواقفها. وهي رمز وفخر لمنطقة غراتشانيتسا ولهذا الجزء من البوسنة والهرسك.

الكلمات الرئيسية: مدرسة القبطان عثمان، قضاء غراتشانيتسا، التحرر الديني التعليمي، المركز الفكري الديني، العمل التربوي والتعليمي.

was of high standards and they were competent to continue their studies at the higher educational institutions in Bosnia and Herzegovina and in Istanbul. A great number of its graduates were employed as *mudarris*, *qadies*, *muftis*, *Sharia judges*, and some were engaged in craftsmanship or agriculture. Many of these came to be very prominent *muderris* (lecturers), but all have left a lasting trace upon the work of this institution. Respecting the sanctity and the authority of a teacher's vocation they worked hard and endeavoured to offer the high quality knowledge enabling their students for religious service and further education. Madrasa in Gračanica had fulfilled the aim and the goal that were set by its founder and waqif. It is a symbol and pride of the entire area.

Key words: Osman – kapetan's madrasa, Gračanica kadiluk, religious – educational emancipation, intellectual and religious centre, education and upbringing